

83-2

31

A. Rubenis

Feno
meno
loģija

Handwritten text, possibly a name or title, appearing as a faint watermark or bleed-through at the top of the page.

Handwritten text, possibly a name or title, appearing as a faint watermark or bleed-through in the upper middle section of the page.

Handwritten text, possibly a name or title, appearing as a faint watermark or bleed-through in the middle section of the page.

Multiple lines of faint, illegible handwriting, likely bleed-through from the reverse side of the page, occupying the lower half of the document.

L 83-2
31

L
1

A. Rubenis

Fenomenoloģija

RĪGA «AVOTS» 1983

IFB
87.3c02
Ru 034

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

~~88-8.223~~
0304093542

Grāmatu recenzēja filozofijas zinātņu kandidāte
O. Vilnīte

Mākslinieks A. Drāznieks

R 10506—686 12.83.0302020300
M803(11)—83

© «Avots», 1983

I e v a d s.

FENOMENOLOĢIJAS VIETA MŪSDIENU BURŽUĀZISKAJĀ FILOZOFIJĀ

Fenomenoloģija¹ ir viens no visietekmīgākajiem un izplatītākajiem virzieniem mūsdienu buržuāziskajā filozofijā. Tās pamatlicējs un arī ievērojamākais pārstāvis ir vācu filozofs Edmunds Huserls (1859—1938). Fenomenoloģija ir ideālistiska filozofiska mācība, un kā tāda tā ir objektīvi pretstatāma marksistiskai filozofijai², taču zināt un izprast fenomenoloģiju nepieciešams visiem tiem, kas interesējas par filozofijas vēsturi, dažādiem ideoloģiskiem strāvojumiem mūsdienu Rietumos, kā arī tiem, kuri nodarbojas ar analogiskas problemātikas izpēti marksistiskajā filozofijā. Šo nepieciešamību nosaka vairāki apstākļi.

¹ Fenomenoloģija (no grieķu vārda phainomenon, burtiski — tas, kas parādās) — mācība par fenomeniem, t. i., par apziņas garīgām izpausmes formām un strukturālām vienībām, tādām kā, piemēram, uztvere, atmiņa, iztēle utt.

² Sk. par fenomenoloģiju: Богомолов А. С. Немецкая буржуазная философия после 1865 года: Изд-во МГУ, 1969, гл. IX; Какабадзе З. М. Проблема экзистенциального кризиса и трансцендентальная феноменология Эдмунда Гуссерля. Тбилиси, Мецниериба, 1966; Киссель М. А. Критика феноменологического метода Э. Гуссерля. — Вопросы философии, 1969, № 11; Ойзерман Г. И. К критике феноменологической концепции философии. — Вопросы философии, 1975, № 12 и др.

Pirmkārt, to nosaka loma, kāda ir fenomenoloģijai mūsdienu buržuāziskajā filozofijā. E. Huserla filozofiskā mācība ir būtiski ietekmējusi daudzus ideoloģiskus strāvojumus Rietumos, kā arī tās buržuāziskās inteligences, kura interesējas par filozofiju, apziņu. Tieši no fenomenoloģijas ir atzarojies un attīstījies patstāvīgs filozofisks virziens — eksistenciālisms. Ar fenomenoloģiju saistītas tādas filozofiskās skolas kā ideālistiskā filozofiskā antropoloģija, mūsdienu filozofiskā hermeneitika, Frankfurtes skola u. c. Jāatzīmē, ka fenomenoloģiskās filozofijas idejas pārņem no pirmā acu uzmetiena tai pavisam pretēji filozofiskie novirzieni (piemēram, dažādi reliģiskās filozofijas varianti). Otrkārt, fenomenoloģija būtiski ietekmē tādas speciālās zinātnes kā socioloģiju, psiholoģiju, psihiatriju utt., šī ietekme jūtama arī vēsturē, lingvistikā u. c.

Fenomenoloģija ir viena no organizatoriski un idejiski konsolidētākajām mācībām mūsdienu buržuāziskajā filozofijā.

Jāteic, ka Rietumos fenomenoloģija atrodas filozofisko diskusiju centrā. Ignorēt Huserla un viņa tuvāko līdzgaitnieku un sekotāju mācību nevar neviens no mūsdienu buržuāziskās filozofijas virzieniem. Interese par fenomenoloģiju ir milzīga. Līdz šim laikam izdod un apgūst E. Huserla filozofisko mantojumu. E. Huserla Kopotos rakstos «Husserliana» pašlaik ietilpst 23 apjomīgi sējumi (to izdošana turpinās). Sērijā «Phaenomenologica» izdoto dažu Huserla filozofijas aspektu izpētei veltīto grāmatu skaits jau tuvojas astotajam desmitam. ASV ar fenomenoloģiskās filozofijas izpēti nodarbojas sistemātisks izdevums «Ana-

lecta Husserliana», kas iznāk kopš 1973. gada. Arī VFR pirms neilga laika (1975. g.) aizsākta jaunu pētījumu sērija «Phänomenologische Forschungen». Dažādās valstīs ir izveidoti fenomenoloģiskās filozofijas pētniecības centri (Freiburgā, Strasburgā, Ķelnē, Lūvenā, kur atrodas centrālais Huserla arhīvs, u. c.). Daudzās valstīs iznāk speciāli fenomenoloģijai veltīti žurnāli un citi periodiski izdevumi. Pēckara gados fenomenologi regulāri pulcējas konferencēs, simpozijos, kolokvijos, nemaz jau nerunājot par šai skolai veltīto disertāciju, runu, tēžu u. c. izdevumu nepārredzamo klāstu.

Fenomenoloģijas ietekmi un popularitāti raksturo šādi zīmīgi buržuāziskās filozofijas pārstāvju izteikumi: «Pēdējos 20 gados visas filozofijas attīstības avots (Francijā — A. R.) ir Huserla fenomenoloģija. Visi mūsdienu franču filozofi atrodas tiešā vai netiešā Huserla darbu ietekmē un iespaidā, un pat tie, kuri grib runāt par problēmām, kas pēc sava satura un jēgas nebūt neattiecas uz huserliānismu, ir spiesti runāt Huserla valodā un lietot viņa metodi.»³

Fenomenoloģijas principu izplatību ASV raksturo šāds izteikums: «Fenomenoloģiskās un eksistenciālās filozofijas asociācijā ir 250 biedru. Viņi izdod savu žurnālu. Pašas lielākās universitātes ir noorganizējušas lekciju kursus par šo filozofijas nozari. Viena universitāte ir specializējusies profesoru fenomenologu sagatavošanā. Isumā, ne tikai pieaug fenomenoloģijas un eksistenciālisma nozīme, bet šie

³ Trotignon P. Les Philosophes Français d'Aujourd'hui, Paris, 1967, p. 8.

filozofijas virzieni tiek pakļauti arī instituali-
zācijai, kas ir šī pieauguma raksturīga iezīme.»⁴

Fenomenoloģijas vietu mūsdienu buržuāziskajā filozofijā nevar raksturot viennozīmīgi. No vienas puses, fenomenoloģija ir klasiskās buržuāziskās filozofijas labāko tradīciju (monisms, universālisms, racionālisms utt.) turpinātāja un tās pretrunu (racionālisms—empīrisms, ontoloģisms—gnozeoloģisms u. c.) pārvarētāja — tādu to bija iecerējis pats Huserls. Viņš arī bija pārliecināts par radītās filozofiskās skolas atbilstību šai iecerei. No otras puses, tas, kā Huserls realizēja iecerēto, nosaka fenomenoloģijas piederību jau pie mūsdienu buržuāziskās filozofijas. Tātad fenomenoloģija ir pagrieziena punkts buržuāziskajā filozofijā kopumā, un šis apstāklis lielā mērā nosaka tās savdabību un pretrunīgo raksturu.

Fenomenoloģijas pretrunīgais raksturs jau vairākkārt uzsvērts marksistiskajā filozofijā.⁵ Spilgts apliecinājums fenomenoloģiskās filozofijas pretrunīgumam ir tās radniecība ar eksistenciālismu. Pats E. Huserls pēc savas pārliecības ir konsekvents racionālists, un viņa darbus caurstrāvo ticība cilvēka saprātam, taču viņa pazīstamais skolnieks, vācu eksistenciālisma pamatlicējs un ievērojamākais pārstāvis M. Heidegers, jau saista fenomenoloģiju ar

⁴ *Rollo H.* Existential Phenomenology. — In.: Philosophy and Phenomenological Research, Vol. XXVII, 1967, № 3, p. 408.

⁵ *Мотрошилова Н. В.* Принципы и противоречия феноменологической философии. М.: Наука, 1968; *Мотрошилова Н. В., Соловьев Э. Ю.* От защиты «строгой науки» к утверждению иррационализма — Вопросы философии, 1964, № 5.

iracionālismu un misticismu. Pēc Huserla domām, fenomenoloģija un eksistenciālisms ir nesavienojami, tomēr fenomenoloģijas un eksistenciālisma idejiskā tuvība ir objektīvs fakts.

Interesi par huserliānismu izraisa arī tas, ka, balstoties uz fenomenoloģiju, daudzi buržuāziskie filozofi kritizē marksismu, kaut arī pats Huserls⁶ nekad nav vērsies pret marksistisko filozofiju. «Taču,» kā atzīmē N. Motrošilova, «atšķirībā no fenomenoloģijas pamatlicēja lielākā daļa viņa skolnieku vairs nevar «noklusēt» jautājumu par fenomenoloģijas attiecībām ar marksistisko filozofiju. Pēckara zinātniskajās diskusijās marksistiskās filozofijas cīņa pret fenomenoloģiju kļūst sevišķi asa. Galvenais šajā jomā ir fenomenoloģiskā ideālisma atspēkošana. Huserls bija karojošs ideālists. Tāpēc fenomenoloģija arī šodien ir aktīva dalibniece ideoloģiskajā cīņā, kas skar pašus nozīmīgākos pasaules uzskata un metodoloģiskos jautājumus.»⁷

Vēl vairāk, daudzi Rietumu ideologi cenšas,

⁶ Mūsu rīcībā nav faktu, kas liecinātu par to, ka Huserls ir zinājis marksistisko filozofiju. Nevienā no saviem publicētajiem darbiem, kā arī pārējā plašajā filozofiskajā mantojumā (manuskriptos, lekciju konspektos, stenogrammās, vēstulēs u. c.), ar kuru var iepazīties viņa Kopotos rakstos, Huserls nav pieminējis nedz K. Marksa, nedz arī kāda cita marksista vārdu. Nekādi dati šajā jautājumā nav minēti arī nevienā no buržuāzisko filozofu darbiem, kas veltīti fenomenoloģiskās filozofijas izpētei. Tas viss liecina, ka Huserls nav bijis pazīstams ar marksistiskās filozofijas pārstāvju darbiem.

⁷ *Мотрошилова Н. В. Критика феноменологической философии. — Политическое самообразование, 1977, № 4, с. 89.*

balstoties uz fenomenoloģiju, ne tikai kritizēt marksismu, bet arī to «revidēt», «papildināt», «attīstīt» utt. Tā viens no VFR iznākušā divsējumu rakstu krājuma «Fenomenoloģija un marksisms» autoriem raksta: «No sokrātiski kritiskā redzes viedokļa fenomenoloģija un marksisms ir ne tikai jāsalīdzina pēc to ārējiem raksturojumiem, bet tiem ir jāizdara arī savstarpēji nozīmīgi pakalpojumi: marksismam, pateicoties savām saitēm ar pretrunīgo realitāti, ir jāpasargā fenomenoloģija no deskriptīvisma un pakalpīga īstenības skaidrojuma; fenomenoloģijai turpretī ir jāpasargā marksisms kā no nepatiesa objektivisma, tā arī no tieksmes uz viszinību jaunhēgeliānisma garā — un galu galā arī no reiboņa, ko dod spēku apzināšanās un tieksme uz tehnoloģisko kundzību.»⁸

Pats fenomenoloģijas pamatlicējs E. Huserls savās, protams, ideālistiskajās, filozofiskajās pozīcijās bija principiālāks par daudziem saviem sekotājiem un epigoņiem un centās pamatot savu mācību kā savdabīgu un, pēc viņa domām, vienīgo iespējamo filozofijas variantu, neielaižoties kompromisos ar viņam nepieņemamiem filozofiskiem principiem. Huserla filozofiskajam ideālismam nepiemīt epigoņu un revizionistu centieni «savstarpēji uzlabot» fenomenoloģiju un marksismu.

No pirmā acu uzmetiena paradoksāls var likties fakts, ka fenomenoloģija, neskatoties uz tās popularitāti un sekotāju skaitu, mūsdienās pārdzīvo dziļu krīzi. «Fenomenoloģiskā kus-

⁸ Phänomenologie und Marxismus, Bd. I. Konzepte und Methoden. Frankfurt am Main, 1977, S. 14—15.

tība» (ar šādu terminu buržuāziskie autori apzīmē E. Huserla un viņa tuvāko skolnieku M. Šēlera, A. Pfendera, M. Heidegera, A. Reinaha, D. fon Hildebranda, E. Finka u. c. pūlīņus izstrādāt fenomenoloģijas pamatprincipus, pamatot tās galvenās idejas utt.) kā tāda vairs nepastāv. Visi «īstie» fenomenologi šodien ir izstrādājuši katrs savu teorētiski atšķirīgu variantu, salīdzinot ar paša pamatlicēja Huserla metodiskajiem principiem. Bet nekā negaidīta šai apstākli nav, jo huserliānisms nekad nav bijis vienots savos uzskatos. Visu laiku, kamēr pastāv fenomenoloģija, t. i., jau 80 gadus, tajā neaprimst strīdi par šī virziena pašiem pamatprincipiem. Neviens no Huserla skolniekiem nav bijis pilnībā apmierināts ar sava skolotāja mācību.⁹ Arī pats Huserls pastāvīgi žēlojās par viņa filozofisko principu neizpratni. «Šī neapmierinātība nav nejauša parādība: fenomenoloģiju caurauž ierobežojumi un pretrunas. Galvenās no tām — pretrunas, kas saistītas ar Huserla ideālistisko pasaules uzskatu. Tās nevarēja neredzēt pats fenomenoloģijas pamatlicējs. Mēģinot kaut kā pārvarēt vai notušēt šīs pretrunas, viņš arvien no jauna centās nopamatot, attaisnot savu koncepciju. Rezultātā viņa mantojums atgādina celtni, kuru tās dibinātājs sācis celt, nerūpējoties par filozofisko, pasaules uzskata

⁹ Franču filozofs P. Rikērs šai sakarībā raksta: «Daudzi domātāji ir atraduši paši savu ceļu fenomenoloģijā, atstājot aiz sevis Huserlu un sekojot kādai no līnijām, kuras fenomenoloģijas pamatlicējs bija meistarīgi aizsācis un ne mazāk meistarīgi atkal pārskatījis. Fenomenoloģijas vēsture lielākoties ir huserliānisko ķecerību vēsture.» (*Ricoeur P. Sur la phénoménologie.* — In: *Esprit*, № 12, December, 1963, S. 836.)

drošību.»¹⁰ Vispār jāteic, ka ikvienam no fenomenologiem bija sava fenomenoloģijas izpratne, katram no viņiem bija savs priekšstats par to.

Mēs galvenokārt pievērsīsimies fenomenoloģijas pamatlicēja E. Huserla, kurš, kā raksta pazīstamais amerikāņu filozofijas vēsturnieks H. Špigelbergs, «bija un pēc būtības ir palicis fenomenoloģijas centrālā figūra»,¹¹ filozofisko uzskatu analīzei. Citu ievērojamu fenomenoloģiskās filozofijas pārstāvju (M. Šelera, R. Ingardena u. c.) uzskatus detalizēti analizēt nav iespējams šī darba nelielā apjoma dēļ, bet mazāk ievērojamu fenomenologu publikācijas mūs nevar interesēt, jo tās parasti neiziet ārpus Huserla darbu interpretācijas, detalizācijas un komentāru ietvariem.

Huserls filozofiju uzskatīja par tīri akadēmisku nodarbošanos un tāpēc nesniedza «populāru» savu darbu skaidrojumu. Līdz ar to viņa darbos lietota ļoti sarežģīta un bieži tikai speciālistiem saprotama filozofiska terminoloģija. Šai gadījumā autora uzdevums ir pēc iespējas saprotamākā veidā atklāt abstrakto filozofisko terminu saturu.

Lai izprastu fenomenoloģiju, par pamatu jāņem marksistiski ļeņinskais ideālistiskās filozofijas analīzes pamatprincips, ka «... filozofiskais ideālisms ir izziņas vienas pazīmes, pušes, robežas *vienpusīga*, pārspīlēta... attīstība (uzpūšana, uzbriešana) par kaut ko absolūtu, kas atrauts no matērijas, no dabas, dievišķots». Filozofiskais ideālisms, turpina V. I. Ļeņins,

¹⁰ Мотрошилова Н. В. Критика феноменологической философии, с. 90.

¹¹ Spiegelberg H. The phenomenological movement, Vol. I. The Hague, 1971, p. 73.

ir «vēja zieds, bet vēja zieds, kas aug uz dzīvās, auglīgās, patiesās, varenās, visspēcīgās, objektīvās, absolūtās cilvēka izziņas dzīvā koka».¹² Ideālisma gnozeoloģiskās saknes ir izziņas procesa vienpusīga interpretācija un absolutizācija. Šī tēze vistiešākā veidā attiecas uz fenomenoloģiju, kuras interešu centrā sākotnēji bija izziņas teorijas problēmas, t. i., visa uzmanība tika koncentrēta uz jautājumiem par izziņas nosacījumiem, iespējām, ceļiem utt.

Šajā sakarā jāpiebilst, ka pats Huserls neapšaubīja savas filozofijas ideālistisko raksturu. Viņš atšķirībā no daudziem citiem mūsdienu buržuāziskās filozofijas pārstāvjiem, kuri mēģināja nostāties ārpus materiālisma un ideālisma, pāri to nesavienojamībai, vai arī deklarēt, ka filozofijas pamatjautājums ir neglābjami novecojis, apzināti attīstīja ideālistisku mācību. Būt vai nebūt ideālistam — tas Huserlam ir principiāls, neformāls jautājums, jautājums par fenomenoloģiskās filozofijas pamatprincipiem.

Savu filozofiju Huserls dēvēja par transcendentālo ideālismu. Lai noskaidrotu šī ideālisma būtību, jānoskaidro, kādi apstākļi buržuāziskajā filozofijā un zinātnē «radīja» pašu fenomenoloģiju. Situācijas analīze dos iespēju saprast, kādas neatrisinātas problēmas Huserls gribēja atrisināt un ko jaunu viņš šai nolūkā ieviesa filozofijā. Tā arī būs atbilde uz jautājumu, kādi ir fenomenoloģiskā ideālisma avoti, pamatprincipi, no tiem izrietošās pretrunas, un uz jautājumu, kā izpaužas fenomenoloģijas ierobežotais raksturs.

¹² *Leņins V. I.* Filozofijas burtnīcas. Raksti, 38. sēj. R.: LVĪ, 1961, 340, 341. lpp.

I. FENOMENOLOĢIJAS VISPĀRĒJS RAKSTUROJUMS

Pirmais fenomenoloģiskās filozofijas kritikas uzdevums ir atklāt Huserla fenomenoloģijas mērķi un jēgu. Vispirms ļoti svarīgi ir tas, ka Huserls neparasti dziļi apzinājās un izprata teorētisko krīzi, kurā gadsimtu mijā bija nonākusi zinātne un buržuāziskā filozofija. Viņa filozofiskā jaunrade būtībā sākās ar šo krīzes apzināšanos. Huserls izmisīgi meklēja izeju no tās. Kādus tad jautājumus viņš mēģināja atrisināt savos pirmajos darbos?

Viens no centrālajiem Huserlam bija jautājums par zināšanu ticamību. «Šī problēma, kura nekad neizzūd no filozofu redzesloka,» kā raksta P. Gaidenko, «iegūst īpašu asumu un aktualitāti tajos periodos, kad scientisma¹³ un relativisma viņņi draud sašūpot vai pat aizskalat jebkuru stingru un zinātnisku zināšanu pamatu. Tad arī rodas uzdevums nostiprināt vecos vai ielikt jaunus pamatus, kas nepieciešami sekmē

¹³ Scientisms (no latīņu scientia) vai arī saientisms (no angļu science) — filozofiska (un ne tikai) orientācija, kuru raksturo ticība zinātnei un tās progresam, kas tiek izprasts kā sabiedriskā progresa galvenais stimulants un sociālo problēmu atrisināšanas līdzeklis, kā arī tieksme filozofiskiem spriedumiem piešķirt ārēji «zinātnisku» formu. Pie tam par zināšanu modeli tiek uzskatītas dabaszinātnes (sk.: Современная буржуазная философия. М., Высшая школа, 1978, с. 213—214.).

visas zinātnes ēkas pārbūvi. Tādu situāciju XVII gs. izraisīja tā laika zinātniskā revolūcija. Tolaik zināšanu ticamības problēmu uzmanības centrā izvirzīja Dekarts.¹⁴ Analogiska situācija izveidojās XIX gs. beigās un XX gs. sākumā un noveda pie daudzu noturīgu zinātnisku principu laušanas. Līdz ar to atkal kļuva aktuāls jautājums par jebkuru zināšanu dziļākiem pamatiem.»¹⁵ Šoreiz buržuāziskajā filozofijā šo zinātnes situāciju visasāk izprata un izgaismoja E. Huserls.

Huserls pirmkārt vērsās pret dabaszinātisko objektīvismu, kas, balstoties uz faktiem un konkrēto zinātnisko pieredzi, mēģināja nostatīt kā zinātni, tā arī filozofiju uz «stingriem», empīriskiem pamatiem. Huserls, analizēdams šī dabaszinātiskā objektīvisma pozīcijas, atklāja, ka empīriskais zināšanu iegūšanas ceļš nekad nevar novest pie patiesības, kurai ideāli būtu jābūt nesatricināmai, viennozīmīgai, mūžīgai, kura būtu stingrs cilvēka rīcības pamats un nepakļautos pārmaiņām. Empīrisms («rāpojošais empīrisms» — ar to viņš identificēja pēc būtības visas dabaszinātnes, neņemot vērā to faktu, ka pašā zinātnē ir teorētiskais un empīriskais līmenis), kas ir visu dabaszinātņu raksturīgākā iezīme, nekad tādu patiesību nevar sasniegt tāpēc, ka pati pieredze tajā vienmēr paliek nenoslēgta: tā vienmēr ir nepilnīga, atklāta, un līdz ar to patiesības, kas iegūtas empīriskā ceļā, ir relatīvas un raksturojamas kā

¹⁴ Sk.: *Dekarts R. Pārruna par metodi*. R.: Liesma, 1978.

¹⁵ Новейшие течения и проблемы философии в ФРГ. М.: Наука, 1978, с. 29—30.

uz laiku derīgu «ideālu fikciju» konglomerāts. Citiem vārdiem runājot, ikviens fakts, kuru atklāj ikkatrs jauns solis empīriskās pasaules izpētē, pakļauj šaubām jau esošās zināšanas. Empīriskā ceļā ticamas zināšanas nav iespējams sasniegt. Speciālo zinātņu klūda ir tā, ka tajās, kā uzsver Huserls, tiek sajaukts jautājums par objektīvo (t. i., par to, vai kaut kas īstenībā eksistē) ar jautājumu par patieso. Huserls pārmet mūsdienu zinātnei, ka tā ierobežojusi sevi ar «nefilozofisku faktu» izpēti, t. i., tādu faktu, kurus analizējot nevar iegūt vispārnozīmīgas, mūžīgas un neapšaubāmas patiesības.

Dabaszinātniskais objektīvisms rada filozofisko relatīvismu, t. i., pēc Huserla domām, noliedz vispārnozīmīgu, absolūtu un nemainīgu patiesību pastāvēšanu. Bet tādas patiesības eksistē, un pirmkārt ar tām operē matemātika un loģika. Tāpēc arī filozofijai, uzsver Huserls savos pirmajos darbos, ir jābūt veidotai pēc matemātikas un loģikas modeļa, t. i., filozofijai jābūt tikpat «stingrai zinātnei».¹⁶

Cīņa ar dabaszinātnisko objektīvismu un scientismu Huserla filozofijā izpaudās vispirms kā psiholoģisma kritika loģikā. Psiholoģisms loģikā bija eksperimentālās psiholoģijas sasniegumu filozofisks pārspilējums un absolutizā-

¹⁶ Jāatzīmē, ka E. Huserls pats pēc izglītības bija matemātiķis, un matemātiskais domāšanas stils atstāja lielu iespaidu uz viņa filozofisko koncepciju, kas izpaudās dabaszinātņu un matemātikas pretnostatīšanā, tā apstākļa pasvītīšanā, ka filozofijai nav jāinteresējas par jautājumu par objektīvās pasaules pastāvēšanu, intuīcijas un vērojuma lomas akcentēšanā izziņas procesā u. c.

cija.¹⁷ Filozofus gadsimtu mijā vilināja perspektīva, kuru pavēra eksperimentālā psiholoģija: apziņas izpēti pakļaut eksperimentam, runāt par garīgiem procesiem skaitļu un formulu valodā, izteikt tos kvantitatīvās vienībās. Psiholoģisma piekritēji gribēja «nostatīt uz zinātniskiem pamatiem» arī loģiku, jo uzskatīja, ka loģikas likumi ir psihiskās darbības atsevišķs gadījums un pati loģika — psiholoģijas daļa.¹⁸

Huserls ļoti veiksmīgi parādīja, ka tāds loģikas traktējums noved pie relativisma, skepticisma un agnosticisma, un, vēl vairāk, pie antiintelektuālisma un misticisma, jo psiholoģisms pēc būtības noliedz objektīvo patiesību, kas pastāv neatkarīgi no psihiskiem procesiem. Ja mēs jautājam par patiesību viennozīmīgi saistām ar jautājumu par psihisko procesu norisēm mūsu smadzenēs, tādējādi tiek izslēgta pati patiesības, likuma, zinātnes iespēja. Psiholoģiskā ceļā, uzsver Huserls, nevar atrisināt jautājumu par patiesību. «Tā (proti, psiholoģisma — A. R.) sākotnējo izpratni,» raksta Huserls, «izsaka Protagora formula: «Cilvēks ir visu lietu mērs» — tiktāl, ciktāl mēs to iztulkojam sekojošā nozīmē: katras patiesības mērs ir individuālais cilvēks. Patiess katram ir tas, kas viņam šķiet patiess, vienam — šis, citam — gluži pretējais, kas atkarīgs no viņa uzskatiem par to. Tādējādi mēs varam šeit izvēlēties arī tādu

¹⁷ Sk. par to: Современная буржуазная философия, с. 216—220.

¹⁸ Jāteic, ka E. Huserls pats aizrāvās ar psiholoģismu, kura garā bija uzrakstīts viņa pirmais lielākais darbs «Aritmētikas filozofija» (1891), ko nekādā gadījumā nevar raksturot kā fenomenoloģisku.

formulu: katra patiesība (un izziņa) ir relatīva atkarībā no subjekta, kas to izzina.»¹⁹ Tāda nostādne Huserlam bija principiāli nepieņemama, un viņš meklēja citu risinājumu.

Sai sakarībā jāpiemin, ka pret psiholoģismu filozofijā vērsās ne tikai Huserls, bet arī, piemēram, neokantisms. Taču jāteic, ka pēdējais kapitulēja psiholoģisma un scientisma priekšā. Tā, piemēram, V. Vindelbands, viens no ievērojamākajiem Bādenes skolas neokantiešiem, pielīdzinādams filozofiju karalim Līram, kurš, izdalījis karaļvalsti savām meitām (speciālajām zinātnēm), konstatēja, ka pati filozofija laika gaitā ir palikusi bez sava priekšmeta. Filozofija, uzsver Vindelbands, var turpināt savu attīstību vienīgi kā mācību par vispārnozīmīgām vērtībām un izpildīt vienīgi metodoloģisko funkciju. Neokantisms, citiem vārdiem runājot, noliedza filozofijas kā īpašas disciplīnas, kurai ir pašai savs priekšmets, tālākas attīstības iespējamību un redzēja tās kompetences sfēru izziņas formālo nosacījumu analizē. Filozofiju neokantieši saprata vienīgi kā metodi. Šāds priekšstats par filozofijas lomu, kā to labi saskatīja Huserls, ir jauns subjektīvisma paveids, kas faktiski neatrisina izveidojušos situāciju zinātnē.

Ja viduslaikos filozofija kalpoja teoloģijai, tad pagājušā gadsimta beigās, konstatē Huserls, tā nokļuva jaunā kalpībā — šoreiz speciālo zinātņu kalpībā. Kādreiz cilvēki atbildi uz savas eksistences kardināliem jautājumiem meklēja filozofijā, kura tika uzskatīta par «zinātņu

¹⁹ *Husserl E. Logische Untersuchungen, Bd. I. Vierte Auflage. Halle, 1928, S. 114.*

karalieni», turpretī tagad, uzsver Huserls, cilvēki meklē atbildi visās iespējamās zinātnēs, tikai ne filozofijā, jo tā nav vairs spējīga to sniegt. Vēl vairāk, cilvēks speciālajās zinātnēs nerod atbildi uz būtiskiem jautājumiem, kuri viņu nomoka, jo neviena no tām nespēj apskatīt pasauli «kā tādu», kā vienotu veselumu, un tāpēc nespēj ne atrast cilvēka vietu pasaulē, ne norādīt uzdevumus, kuri viņam būtu jāveic.

Filozofija, pēc Huserla domām, atrodas dziļā krīzes stāvoklī tieši tāpēc, ka ir zaudējusi savu nozīmi cilvēku dzīvē. Speciālās zinātnes tagad nevar izpildīt to funkciju, kuru kādreiz pildīja zinātne, t. i., izgaismot cilvēka un īstenības attiecības, samērot pašu cilvēku ar pasauli. Zinātne ir zaudējusi savu universālo raksturu. Pēdējais fakts noved pie tā, ka normas un ideāli, kas formulēti, lielākoties balstīti uz speciālo zinātņu metodoloģiju, formējas vienīgi un tikai nekritiskās ikdienas apziņas sfērā, kuras galvenā iezīme ir nejaušība. Dabaszinātniskais objektīvisms nespēj atrisināt patiesības problēmu un tādēļ relativizē cilvēku darbības un eksistences pamatus.

Huserla fenomenoloģija sākotnējā iecerē ir jauns mēģinājums pamatot filozofijas un tās priekšmeta specifiku, vēlreiz uzsvērt filozofiskā racionālisma būtību (fenomenoloģija principiāli noliedz jebkādu iracionālisma iespējamību filozofijā), filozofijas funkciju īpatnību un specifiku, salīdzinot ar speciālajām zinātnēm, tās savdabīgo zinātniskumu. Šāda programma pati par sevi nevar radīt iebildumus. Taču Huserls šo grūto uzdevumu mēģināja atrisināt, kļūdaini pretnostatot filozofiju dabaszinātnēm un filozofijas metodes dabaszinātņu metodēm kā princi-

piāli nesavienojamas. Šī Huserla ievirze — uzskatīt par filozofijas «cienīgām» tikai absolūtas patiesības (mūžīgas, nesatricināmas, nemainīgas) — noveda pie tā, ka viņš savas filozofijas tālākā nopamatojuma gaitā filozofiskās zināšanas pretnostatīja arī matemātikai.

Sāda fenomenoloģijas tendence liecina, ka Huserls tā arī neizprata absolūtās un relatīvās patiesības dialektiku, kura nodrošina produktīvu saikni starp filozofiju un dabaszinātnēm. Huserla racionālisms ir mēģinājums uz jauniem pamatiem restaurēt filozofiju kā universālu «zinātņu zinātņi» ar tās pretenzijām uz absolūto patiesību. Fenomenoloģijā Huserls saskatīja pilnīgāko filozofijas variantu, kuram speciālās zinātnes būtu tikai atsevišķi universālās zinātnes atzarojumi.

★ Lai izprastu šo Huserla filozofisko jaunieviesumu raksturu, ir jāņem vērā, ka viņa fenomenoloģija ir izaugusi no F. Brentāno (1838—1917) psiholoģijas. Brentāno bija tiešais Huserla skolotājs filozofijā, kura ietekmē Huserls izvēlējās filozofiju par savu dzīves aicinājumu.²⁰ No Brentāno lekcijām Huserls smēlās pārliecību, ka arī filozofija «ir nopietna darbības sfēra, ka ar to var nodarboties stingras zinātnes garā, kas nosaka, ka pret viņu tieši tā arī ir jāattiecas».²¹

Brentāno uzskati psiholoģijā stipri ietekmēja Huserla filozofiskās pārliecības veidošanos, taču sevišķi produktīvas izrādījās Brentāno

²⁰ Sk.: *Husserl E. Erinnerungen an Franz Brentano.* — In: *Kraus O. Franz Brentano.* München, 1919, S. 151—167.

²¹ *Spiegelberg H. Op. cit., p. 77.*

idejas par apziņas *intencionālo*²² raksturu un «iekšējo pieredzi».

F. Brentāno rakstija: «Katru psihisko fenomenu raksturo tas, ko viduslaiku sholasti sauca par intencionālu, kā arī par mentālu priekšmeta iekšēju klātbūtni un ko mēs, neizvairoties pilnīgi no izteiksmes daudznozīmības, sauksim par attiecību pret kaut kādu saturu, virzību uz kaut kādu objektu (ar kuru nav jāsaprot realitāte) vai imanentu priekšmetiskumu. Katrs fenomēns satur sevī kaut ko kā objektu, bet ne visi vienādā veidā.»²³

Citiem vārdiem runājot, apziņa, jebkuri tās stāvokļi, ir vienmēr «apziņa par kaut ko» (das Bewußtsein von — etwas), un neviens apziņas akts, vai tā būtu uztvere, priekšstati, fantāzija, ticība utt., nevar norisināties bez sava atbilstoša priekšmeta. Uztvere vienmēr ir kaut kā uztvere, vērtējums vienmēr nepieciešami saistīts ar novērtējamo u. tml. Priekšstats, ka apziņa vienmēr ir virzīta uz savu objektu, ka tā pēc savas būtības ir intencionāla, deva iespēju kā Brentāno psiholoģijā, tā arī Huserlam filozofijā pārvarēt daudzas teorētiskas grūtības, kuras pirmkārt bija saistītas ar tādu jautājumu izpēti un izskaidrošanu kā apziņas saistība ar priekšmetu jeb, citiem vārdiem, kā no apziņas var «nokļūt» pie priekšmeta, kurš

²² Intencionalitāte (no latīņu vārda *intentionis*, burtiski — tieksme) — jēdziens, kas raksturo apziņas virzību uz objektu, īpatnēju domāšanas akta un domāšanas priekšmeta saistību. Tiek uzskatīta par apziņas specifisku īpatnību, kas izsaka tās būtību.

²³ Brentano F. *Psychologie vom empirischen Standpunkt*, Bd. I. Wien, 1924, S. 115.

gan ir dots apziņā, bet pats atrodas ārpus tās (ir apziņai transcendentis).

Ar grūtībām minēto jautājumu risināšanā sadūrās, piemēram, neokantietis H. Rikerts, kurš savu nesekmīgo pētījumu rezultātā ar skumjām konstatēja: «Kā transcendentais (t. i., apziņas priekšmets, kurš ārējs pašai apziņai — A. R.) kļūst par imanento (t. i., par apziņas faktu — A. R.), — par to izziņas teorija vispār nedrīkst jautāt.»²⁴

Huserlam turpretī, ņemot vērā ideju par apziņas intencionālo raksturu, šī jautājuma risināšana nesagādāja grūtības. Nav nepieciešams atvasināt priekšmetu no apziņas, ja tas ir dots jau no paša sākuma, t. i., par apziņu, pēc Huserla domām, vispār nav iespējams runāt ārpus tās priekšmeta, un otrādi: par priekšmetu nav iespējams runāt, ja neņem vērā procesu, kā tas tiek dots apziņā, kā notiek tā apzināšanās. No fenomenoloģijas viedokļa — *runāt par apziņas priekšmetu (kurš ir transcendentis apziņas aktam) un runāt par pašu apziņu — nozīmē runāt par vienlaicīgu procesu, kurš loģiski nav sadalāms.*²⁵

Ar Brentāno pētījumiem psiholoģijā ir saistīta arī cita doma, kura vēlāk kļuva nozīmīga Huserla filozofijā, proti: «iekšējās pieredzes» ideja un tās loma patiesības izziņā. Brentāno

²⁴ Rickert H. Der Gegenstand der Erkenntnis. Tübingen, 1928, S. 438.

²⁵ E. Husserl attīstīja tālāk F. Brentāno izvirzīto intencionalitātes teoriju, piešķirot pašai intencionalitātei kā virzībai uz intencionālo objektu arī tādus raksturojumus kā konstituēšanās spēja, dinamiska funkcionēšana, spēja interpretēt apziņas materiālu tā, ka pašai apziņai objekts atklājas izziņā kā vesela vienība.

uzsvēra, ka «ārējā pieredzē», t. i., tādā pieredzē, kas vērsta uz ārpus apziņas esošām empīriskām būtībām, parametriem utt., absolūtā patiesība (t. i., tāda, kuru vēlāk nevarētu satricināt nekāda jauna pieredze) faktiski nav sasniedzama, jo viņā netiek pārvarēta dilemma «būtība — parādība».²⁶ Tieši tāpēc, ka nekad līdz galam neatbrīvojamiem no parādības, mēs par būtību varam spriest tikai pastarpināti, caur virkni spriedumu (t. i., no parādības — uz būtību), kuri kā tādi ir saprāta konstrukcija. Tādēļ nav nekādas garantijas, ka tajos tiks spriests par būtību. Ārējā pieredze nekad nav pabeigta, un līdz ar to arī patiesības ir nedrošas un nepilnīgas. Tām piemīt tikai varbūtējs raksturs, jo iespējamās iedziļināšanās process būtībā ir bezgalīgs.

Ārējai pieredzei Brentāno pretnostata «iekšējo pieredzi», savdabīgu introspekcijas, pašnovērošanas veidu. Tā balstās uz apgalvojumu, ka, novērojot sevi, var gūt adekvātu apziņas darbības iekšējo struktūru, noteiksmju atspoguļojumu. Ja ņem vērā apziņas intencionālo raksturu, tad šīs zināšanas vienlaikus ir zināšanas par pašiem priekšmetiem, uz kuriem apziņas darbība ir vērsta. Atšķirībā no ārējās pieredzes iekšējā pieredzē, lai nokļūtu pie būtības, nav

²⁶ Būtība saskaņā ar klasisko buržuāzisko filozofiju ir tas, kas reāli eksistē, parādība — tikai materiāls gnozeoloģiskam novērojumam, analīzei utt., kas dod mums iespēju uztvert būtību. Tātad parādības, stingri ņemot, nav. Piemēram, Saules kustība ir tas materiāls, uz kura pamata mēs spriežam par Zemes kustību, un stingri filozofiskā nozīmē šāda kustība neeksistē. Kad runā par parādību, tad runā par to kā par ilūziju, jo īstenībā eksistē kaut kas cits. Fenomenoloģijā turpretī parādībai tiek piešķirts būtības statuss, t. i., tā ir kaut kas eksistējošs, ontoloģisks, tai ir esamība (fenomenoloģiskā nozīmē). (Sk. par to tālāk.)

jānopūlas ar parādību pārvarēšanu. Apziņas struktūras ir aprioras (t. i., neatkarīgas no pieredzes), kaut arī tās atklājas tikai konkrētā apziņas darbībā (funkcionēšanā), un tām atbilst drošas, ticamas, acīm redzamas patiesības. Pati apziņa, citiem vārdiem runājot, ir priekšmetisks veidojums, kuras apskatīšanas rezultātā ir iegūstama absolūtā patiesība. Apziņai korelatīvas patiesības nav jāsalīdzina ar kaut kādiem priekšmetiem, norisēm ārpus apziņas. *Patiesība, Brentāno un vēlāk arī Huserla izpratnē, ir sasniedzama, paliekot apziņas «iekšienē». Tādā veidā iegūtā patiesība tad arī ir vienīgā istā un drošā, to nevar satricināt nekādas metodiskas šaubas, nekādi jauni fakti, kurus dod empīriskā, «ārējā» pieredze. Viss, kas ir uzmanības vērts, atrodas jau pašā apziņā, un nepieciešams tikai to ieraudzīt, saskatīt, atklāt. Tieši šis, kā vēlāk izrādījās, ir viens no fenomenoloģijas pamatprincipiem un pamatuzdevumiem, kurus pirmo reizi Huserls centās realizēt savos «Loģiskajos pētījumos» (1900—1901).*

Tāču, pirms mēs sāksim analizēt «Loģiskos pētījumus», kuri pilntiesīgi tiek uzskatīti par fenomenoloģiskās filozofijas sākumu, ir īsumā jāaplūko, ko tad īsti Huserls grib pateikt savā filozofijā, kas veido šīs ideālistiskās koncepcijas pamatsaturu un pētījumu sfēru?

Huserls uzsver, ka ceļš uz «būtību sfēru», t. i., uz absolūto patiesību, iespējams tikai caur apziņas plūsmu, pieredzi, pārdzīvojumiem.²⁷

²⁷ E. Huserls apziņas darbību, funkcionēšanu raksturo ar terminu «pārdzīvojums» (Erlebnis), kurā, kā jāatceras, viņš neielika nekādu psiholoģisku saturu un kas pēc būtības ir tuvs jēdzienam «pieredze». Citiem vārdiem, termins «pārdzīvojums» fenomenoloģijā neizsaka nekādas subjektīvas noskaņas, stāvokļus utt.

Huserls uzskata par absurdu apziņas kā objekta analīzi Platona vai Hēgeļa garā, jo tā ved pie apziņas metafiziskas hipostazēšanas (pie uzskata, ka neatkarīgi no cilvēka apziņas pastāv objektīva un ideāla apziņas sfēra, t. i., pie objektīvā ideālisma). Huserls norāda, ka *patiesības izpētē par izejas punktu jāizvēlas mūsu pašu apziņas funkcionēšana (t. i., tas, ko mēs tieši, nepārtraukti pārdzīvojam)*. Visi fenomenoloģiskās filozofijas pūliņi tiek koncentrēti virzienā, lai padarītu pašu fenomenologa apziņu par vienīgi iespējamo analīzes priekšmetu, kuras rezultātā varētu atklāt apziņas struktūrālo vienību, tās vispārējās struktūras un funkcionēšanas nosacījumus. *Huserls, citiem vārdiem, izvirza jautājumu, vai nebūtu mērķtiecīgi izmantot apziņas izpētē to īpašību, ka mēs varam «ieskatīties» apziņā no iekšienes*. Viņš par pamatu šajā gadījumā ņem domu, ka tādus apziņas aktus kā uztvere, atmiņa, iztēle utt. filozofs var nepastarpināti un intuitīvi novērot. Fenomenologa uzdevums ir iedziļināties uztverē, atmiņā utt. un aprakstīt šos procesus, bet ne tādēļ, lai sasniegtu kaut ko atsevišķu, vienreizīgu, tādu, kas attiektos tikai un vienīgi uz personiskiem pārdzīvojumiem, bet lai vienā vai otrā konkrētā piemērā ieraudzītu pašas uztveres būtību. Teiktais attiecas uz jebkuru apziņas darbības veidu.

Sādam analīzes principam ir savs racionāls kodols, piemēram, ja mēs apskatām tādu faktu kā redzēšana, konstatējam, ka ne acs darbības fizioloģisko mehānismu izpēte, ne arī zināšanas par optikas likumiem, par gaismas staru laušanas mehānismiem, ne arī kāda cita konkrēta zinātne neizskaidro un nevar izskaidrot to, ka

mēs redzam nevis acs tikleni, bet tieši priekšmetus. Šai gadījumā viens no ceļiem ir pašnovērošana, pašrefleksija.

Pret minēto pašrefleksijas principu nebūtu daudz ko iebilst, ja fenomenoloģija apzinātos ne tikai savas teorētiskās pozīcijas un specifiku, bet arī ierobežoto raksturu. Taču Huserls, atklājis šāda analīzes virziena produktivitāti, pasludināja to par vienīgi iespējamo jebkādas zinātniskas vai filozofiskas izpētes ceļu. Filozofa individuālo apziņu viņš sāka uzskatīt par «pasaules attiecību centru», kuru pētot ir iespējams un nepieciešams aprakstīt kultūru, vēsturi, pasauli kopumā un caur kuru varētu izprast zinātnes, kultūras un visas vēstures atistības jēgu. Vēl vairāk, pašu apziņas «dzīvi» Huserls sāka uzskatīt par vienīgo patieso realitāti, esamību, kura savā darbībā konstituē pasauli.

Huserls kādā no savu rokkrastu fragmentiem raksta: «Es uztveru cilvēkus pasaulē kā šīs pasaules priekšmetus, es domāju par viņiem kā par ķermeniski personiskām realitātēm, viņiem ir noturīgas ķermeņu īpašības (...), bet arī noturīgas garīgās sfēras formas: viņiem ir noturīgs intelekta, uztveres savdabīgums utt., bet pirmām kārtām, un tas ir pats svarīgākais, viņiem ir noturīga pārlicība, noturīgi gribas virzieni ar konkrētiem teorētiskiem, aksioloģiskiem un praktiskiem korelātiem: viņiem ir eņģeļi un velni, nāras un rūķi, mākslas priekšmeti, praktiski noturīgi mērķi, viņiem eksistē teorijas, patiesība un patiesa esamība, vērtības utt., kuras saglabājas kā viņu intencionālās apkārtnes priekšmeti... Cilvēkus un cilvēci «priekšmetiski», objektīvi aprakstīt — tas nenozīmē jauktāt par viņu apkārtnes īstenību, bet tas nozīmē:

jautāt par viņu pašu īstenību...»²⁵ Huserls šai fragmentā izsaka domu, ka socioloģijas, psiholoģijas un vispār zinātņu, kuras jebkurā veidā tieši pēta cilvēku, vienīgais un patiesais priekšmets ir cilvēku «iekšējā» dzīve, t. i., «apziņas dzīve», kuras izziņāšana var būt pamats citu parādību, tādu kā cilvēku savstarpējās attiecības, vēstures progress u. c. izskaidrošanai. Viņš šai gadījumā turpina vācu klasiskās filozofijas tradīciju reducēt cilvēka būtību uz viņa garīgo dzīvi, garīgajām spējām un pirmām kārtām — racionālām spējām. Visa materiāla darbība Huserlam ir tikai un vienīgi garīgās darbības objektivizācija, priekšmetisko joms. Gars, apziņa fenomenoloģijā ir vienīgā patiesā sfēra, kas atbilst cilvēka būtībai. Dzīvot garīgo dzīvi — tas nozīmē būt cilvēkam, dzīvot kā cilvēkam, atbilstoši savam aicinājumam.

Jāteic, ka šādai garīgās sfēras, cilvēka iekšējās apziņas dzīves absolutizācijai bija savs pamats. Kā jau atzīmēts, visa fenomenoloģija ir savdabīga reakcija uz dabaszinātnisko objektivismu, kas ietekmēja arī socioloģiju. Un, proti, socioloģijā par vienīgo ideālo izziņas metodi sāka uzskatīt vairāk vai mazāk vispārīgu socioloģisku likumu formulēšanu, kas tiku ieguīti, analizējot kaut kādu pietiekami plašu faktisko materiālu, kurš dod iespēju apzināt kaut kādas noteiktas likumsakarības. Fakti un tikai fakti līdzīgi dabaszinātnēm arī socioloģijā tika uzskatīti par vienīgo vērā ņemamo izziņas bāzi, par klasificējamu, izkārtojamu utt.

²⁵ Husserl E. Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Erster Teil: 1905—1920. — Husserliana, Bd. XIII. Den Haag, 1973, S. 466.

materiālu, kurā beidzot ar indukcijas palīdzību, ar matemātisko formulu palīdzību var konstatēt kaut kādas likumsakarības. Huserls ļoti labi izprata, ka šādi buržuāziskā empīriskā socioloģija nepārvar relativismu un nespēj nokļūt pie patiesības «kā tādas», kuru nevarētu pakļaut šaubām vai uzlabojumiem un papildinājumiem nākošais «zinātniskais pētījums». Vēl vairāk, viņš nebija mierā ar to, ka, socioloģijai orientējoties uz kvantitatīviem, empīriski fiksējamām rādītājiem, bez ievēribas tika atstāts pats cilvēks, viņa daudzveidīgā un sarežģītā «apziņas dzīve», jo cilvēku empīriskā socioloģija interpretēja tikai kā «zinātnisku faktu». Huserls uzsver, ka, *nesaprotot vai neņemot vērā to, kas norisinās cilvēka kā darbības subjekta iekšienē, nav iespējams adekvāti izprast arī šīs darbības objektivizācijas* (t. i., cilvēka garīgās dzīves priekšmetiskotās materiāli praktiskās, zinātniskās, tikumiskās u. c. rīcības formas). Fenomenoloģija uzsver, ka cilvēka pārdzīvojumu izpēte ir vienīgais ceļš, kā izprast gan pašu cilvēku, gan arī viņa «apkārtni». Ne no ārējā (darbības objektīviem priekšnoteikumiem un apstākļiem) uz iekšējo (subjektīviem pārdzīvojumiem), bet no iekšējā uz ārējo — lūk, fenomenoloģiskās filozofijas virzība. Fenomenoloģija nenoliedz zinātnes «zinātniskumu», bet vienīgi apgalvo, ka tāda zinātne, kura orientēta galvenokārt uz ārējo procesu izpēti un apgūšanu, nespēj raksturot cilvēka subjektīvo būtību, nekā nevar pateikt par to, kā dzīvo pats cilvēks, kā funkcionē viņa psihe (izzīņa, uztvere, pārdzīvojumi u. c.). Šajā zinātnes krītikā fenomenologu uzskati sakrīt ar dzīves filozofijas novirziena pārstāvju uzskatiem.

Tāpēc fenomenoloģija ir pretstats jebkurai naturālistiski orientētai zinātnei: tai ir cits izejas punkts un virziens, kurš neatbilst dabaszinātniskajai metodoloģijai.²⁹ Huserls savas fenomenoloģijas specifikas ilustrēšanai min šādu piemēru: no fenomenoloģijas viedokļa Zeme kā arhefenomens (no grieķu archē — sākums un phainomenon — tas, kas parādās) ir nekustīga. Un tiešām, dabaszinātņu priekšstats par to, ka Zeme atrodas pastāvīgā kustībā ap Sauli, izskaidro daudzas parādības pašā pasaulē, taču no šāda viedokļa nav iespējams saprast, kā «dzīvo» mūsu apziņa, kādi ir tās sākumi, darbības nosacījumi. Huserlu interesē tieši pēdējais: t. i., kā apziņa jeb cilvēks kā ar apziņu apveltīta būtne pirmo reizi «atrod» pats sevi pasaulē. Jo cilvēks taču, turpina Huserls, pirmo reizi apzināti ierauga Sauli augstu pie debesīm, kad tā atrodas kustībā ap Zemi (un ne otrādi). Cilvēka apzinātās dzīves sākums ir tas, ka viņš atrod sevi uz Zemes, kas kalpo viņam par noturīgu un pastāvīgu mājvietu. No Zemes viņš atgrūžas, atsperas savā gaitā, kustībā un uztver to kā drošu un nesatricināmu pamatu savai darbībai utt. Zeme ir cilvēka «mājas», kurās viņam ir garantēta vieta; un priekšstats par Zemes stabilitāti nosaka priekšstatu par tās nekustīgumu. Zemē viņš saskata savas eksistences saknes, tā ir cilvēka eksistences mērs. Ja es,

²⁹ Naturālisms filozofijā, kā arī dabaszinātnēs nozīmē dabaszinātnisko metožu lietošanu cilvēka garīgās dzīves, apziņas izpētē, kā rezultātā kvalitatīvais tiek reducēts uz kvantitatīvo, apziņa tiek analizēta līdzīgi jebkurai objektīvās pasaules lietai, neņemot vērā tās specifiku. Cīņa pret naturālismu, pēc Huserla domām, ir viens no fenomenoloģijas pamatuzdevumiem.

šai sakarībā turpina Huserls, skaru Zemi ar kājām, tad tā attiecībā pret mani atrodas mierā stāvoklī. Un, kad es ejot kustos, tad vēl vairāk pārlicinos, ka Zeme nekustas, jo iešana ir kustība nevis attiecībā pret manu miesu (Leib), bet pret Zemi. Tāpēc kustība vienmēr ir saistīta kā ar citiem priekšmetiem pasaulē, tā arī ar pašu Zemi.

Fenomenoloģija tādējādi uzsver, ka ir divas īstenības — objektīvās zinātnes īstenība un fenomenoloģiskā, kuru apraksta citiem paņēmieniem. Lūk, priekšstats par to, ka Saule atrodas kustībā, ir fenomenoloģiskās īstenības fakts, kurš pastāv neatkarīgi no tā, ko mēs astronomijā zinām par šo procesu. Saules kustības aprakstīšana objektīvās zinātnes terminos mums nedod atbildi uz jautājumu par mūsu psihe reālo funkcionēšanu, Tā veidojas kā ap asi, ap noturīgu un nedalāmu veidojumu (šajā gadījumā — Saules kustību), kuru Huserls nosauc par «pirmfenomenu» (Urphänomen). Cilvēks dzīvo fenomenālā pasaulē, bet ne pasaulē, par kuru runā dabaszinātnes.

Līdzīga domu gaita ir arī vienam no Huserla pazīstamākajiem skolniekiem — poļu fenomenologam R. Ingardenam. Viņš, risinot jautājumu, kas ir tikumība, pauž uzskatu, ka nekādu ārējo konkrēto nosacījumu zināšana (tādu kā cilvēka brīvība, viņa psihiskā veselība utt.), bez kuriem nav un nevar rasties fenomēns «morāle», nedod iespēju izprast pašu tikumības būtību. Nosacījumu zināšana vēl nedod iespēju saprast šī fenomena kvalitatīvo noteiktību, uzsver Ingardens. Vēl vairāk, šo nosacījumu veiksmīga atrašana var tikt realizēta tikai tad, ja iepriekš sasniegta tikumības būtības intuitīva

izpratne. Ingardens šai gadījumā uzsver, ka loģiski pirmais solis katras parādības izpētē ir tās «izgaismošana» apziņā, kas šo parādību «atsedz» tās kvalitatīvā savdabībā, būtiskā skaidrībā, kā ne no kā neatvasināmu un ne uz ko nereducējamu veidojumu.³⁰ Visi fenomenologi uzskata, ka to nevar veikt, neizmantojot pieeju, kuru pirmo reizi izstrādāja Huserls savos «Loģiskajos pētījumos».

Pirms mēs sākam analizēt Huserla izstrādāto teorētisko aparātu un filozofijas principus, jānorāda, ka fenomenoloģiskā metode ir izziņas procesa dažu aspektu absolutizācija un vienpusīga pārspilēšana, kuras pamatā ir reālas teorētiskas problēmas. Ar tām 19. gs. un 20. gs. sākumā sadūrās kā dabaszinātnes, tā arī «zinātnes par garu» (Geisteswissenschaften). «Fenomenoloģijas metodoloģiskais trūkums ir, rasta M. Kisels, «ka tās piekritēji nepamatoti paplašina šīs metodes lietošanas robežas, bet no tā neizriet, ka fenomenoloģiskā metode vispār ir ideālistisks izdomājums. Fenomenoloģiskā metode balstās uz vienu psihiskās dzīves neapšaubāmu faktu: uz faktu, ka pastāv pašapziņa un refleksija (pārdomas) par to, kas dots pašapziņā. Mēs uz katra soļa izmantojam šīs operācijas. Fenomenologu ideālisms liek sevi manīt viņu tieksmē uzskatīt pašanalīzes subjektīvo metodi par primāro, noteicošo pamatmetodi, bet zinātnes objektīvo metodi — par sekundāru abstrakciju vai, kā viņi izsakās, par «konstituētu refleksiju.»³¹

³⁰ Sk.: *Ingarden R. Erlebnis, Kunstwerk und Wert.* Tübingen, 1969, S. 102—103.

³¹ *Киссель М. А. Философская эволюция Ж. П. Сартра.* Лениздат, 1976, с. 74.

Huserls dziļi izjuta, ka dabzinātniskās metodoloģijas un pētīšanas paņēmieni automātiskā attiecināšana uz izziņas teoriju un loģiku ir bīstama, jo tās rezultātā zuda apziņas un izziņas procesa kvalitatīvās savdabības izpratne un notika apziņas un izziņas naturalizācija. Tas veicināja relativisma un skepticisma, vēl vairāk, pat iracionālisma un misticisma uzplaukumu mūsdienu buržuāziskajā filozofijā. Huserls mēģināja ar jauniem paņēmieniem atrisināt jautājumu par patiesību, filozofijas priekšmetu, tikumību utt., taču nonāca citā galējībā: savu fenomenoloģisko metodi principiāli pretnostatīja dabaszinātnēm naivā cerībā realizēt «zinātņu reformu» uz fenomenoloģijas pamata, tādējādi mēģinot restaurēt ideju par filozofiju kā «zinātņu zinātņi».

II. FENOMENOLOĢIJAS RAŠANĀS. HUSERLA DARBA «LOĢISKIE PĒTĪJUMI» GALVENĀS IDEJAS

«Loģiskie pētījumi» bija viens no Huserla darbiem, kas atstāja lielu iespaidu uz Rietumu filozofiju. Galvenais šī darba uzdevums — radīt filozofiski gnozeoloģisku mācību par zinātniski teorētisko izziņu, balstoties uz jaunākajiem matemātikas un matemātiskās loģikas sasniegumiem.

Galvenā problēma, kurai Huserls pievērsa visu uzmanību, bija jautājums par patiesību. Šis jautājums vienmēr ir atradies filozofijas uzmanības centrā. Patiesību sfēra — tā, pēc Huserla domām, ir īpašu ideālu sfēra, uz kuru

filozofiem jātiecas. «Neviena patiesība,» raksta Huserls, «nav fakts, t. i., kaut kas noteikts laikā. Patiesībai gan var būt tā nozīme, ka lieta eksistē, ka ir kaut kādi stāvokļi, ka notiek kaut kādas pārmaiņas utt. Bet pati patiesība ir augstāka par laicisko, t. i., nav jēgas pierakstīt tai esamību, rašanos un izzušanu laikā.»³² Un tālāk: «Kas ir patiesess, tas ir absolūts, patiesess «pats par sevi». Patiesība ir viena un identa sev neatkarīgi no tā, vai to uztver cilvēki vai briesmoņi, eņģeļi vai dievi.»³³

Varētu likties, ka Huserls šajā gadījumā dod savu objektīvi ideālistiskās filozofijas variantu, kuras pamatmotīvs ir reālas, ārpus cilvēka apziņas esošas ideālas sfēras, absolūtā gara utt. atzīšana. Un tieši tādā veidā Huserla darba pirmais sējums pēc tā iznākšanas tika uztverts filozofu aprindās. Taču vēlākie «Loģisko pētījumu» sējumi un tālākā Huserla filozofiskā evolūcija parādīja šādas interpretācijas kļūdaino raksturu.

Lieta tā, ka Huserls tomēr neatzina nekādu ārpus cilvēka apziņas pastāvošu patiesību sfēru. *Patiesība, pēc viņa domām, vienmēr ir tikai apziņas intencionālo aktu korelēts un pastāv aktuāli tikmēr, kamēr notiek apziņas darbība, kas vērsta uz patiesības izziņu.* Patiesība kā aktuāla norise ir korelatīva apziņas intencionālajiem stāvokļiem, un tāpēc, kā uzsver Huserls, jebkura problēma, kuras rezultātā ir jāatklājas absolūtai un vispārnozīmīgai patiesībai, var tikt atrisināta, vienīgi koncentrējot uzmanību

³² Hussertl E. Logische Untersuchungen, Bd. I, S. 76—77.

³³ Ibid.

uz mehānismiem, kas nodrošina šo patiesības izziņu (pirmkārt tie ir uztveres mehānismi).³⁴ Nevis par patiesību kā tādu, norāda Huserls, bet par to, kā tā ir dota mūsu apziņā, — par to ir jāinteresējas nopietnai filozofijai, tam jābūt fenomenologa uzmanības centrā.

No uzskata, ka patiesība kā apziņas korelēts aktuāli pastāv tikai tik lielā mērā, cik tā tiek apzināta, izriet, ka fenomenoloģiju principiāli neinteresē jautājums par realitāti, jo patiesības «neizsaka par pasauli, realitāti neko (...). Tīri ideālas patiesības ir aprioras un tiek apzinātas kā absolūti nepieciešamas un vispārīgas patiesības (...). Ideālie priekšmeti attiecas nevis uz reālo lietu pasauli (faktische Tatsache), bet attiecas uz iespējamajiem faktiem...»³⁵ Jautājums par realitāti, par reālo pasauli, par reālo notikumu, faktu, objektu, parādību eksistenci Huserlam ir metafizisks jautājums, t. i., tāds jautājums, kas atrodas ārpus fenomenoloģijas kompetences. Tāpēc fenomenoloģiskā izziņa nav vērsta uz empīrisko realitāti, uz empīrisko apziņas darbību reālajā pasaulē: tā ir «iespējamību izziņa» (Möglichkeitserkenntnis), kuru, līdzīgi tīrai matemātikai un loģikai, ne-

³⁴ Kad filozofijā saka, ka kaut kas tiek dots (apziņā, uztverē u. c.), tad runa ir par to, ko domāšana nevar izgudrot, atcelt utt. Dotības (Gegebenheit) problēmas fenomenoloģijā saturs ir jautājums par īpašu acīmredzamību sasniegšanu izziņas procesā, kas likvidē visas mūsu šaubas par patiesības (fenomēna būtības) objektīvo saturu. Dotība ir tāda acīmredzamība, kura vēl tikai jāierauga, jāsasniedz, un to palīdz veikt tehnisko paņēmīnu kopums, kuru izstrādājusi pati fenomenoloģija.

³⁵ *Husserl E. Phänomenologische Psychologie, — Husserliana, Bd. IX. Den Haag, 1962, S. 23.*

interesē, vai konstatētām patiesībām ir kaut kāds sakars ar realitāti vai nav. Jautājumam par būtību, uzsver Huserls, nav nepieciešamā sakara ar jautājumu par eksistenci.

Fenomenoloģiskai kaut kādas problēmas vai sakarību izpētei, turpina Huserls, ir jānorisinās bez iepriekšējiem pieņēmumiem (Voraussetzungslos). Huserls izvirzīja lozungu: «*Zu den Sachen selbst!*» — «Pie pašām lietām!» Šis lozungs nav jāsaprot tajā nozīmē, ka fenomenoloģijai būtu jāinteresējas par reālām lietām, norisēm, parādībām, jāmeklē nepastarpināta saskarsme ar tām, bet gan tai nozīmē, ka *filozofijai ir jāsākas ar pašu aktuālā izziņas procesa problēmu un jautājumu noformulēšanu un atrisināšanu. Visām teoriju, koncepciju studijām, lai arī cik tās nozīmīgas būtu, ir jāatvirzās otrajā plānā.* «Pie pašām lietām!» — tas ir mēģinājums atgriezties pie apziņas pirmsākumiem, pie apziņas sākotnējiem dotumiem. Tā vai cita «lieta» netiek meklēta ārpus apziņas, bet gan tieši tās «iekšējā pieredzē». Huserlam šis lozungs nozīmēja atklāt apziņas intencionālās dzīves, proti, subjektivitātes struktūras, kurās tā «satur» pasauli.

Lai labāk saprastu, ko nozīmē «lieta» Huserla izpratnē, apskatīsim vienu no viņa fenomenoloģijas kategorijām. Ir tādas lietas, ko Huserls apzīmē ar kategoriju «izpildīšana» (Erfüllung). Tas ir noteikts, uz jēgu (Sinn) virzīts uztveres veids, kura gadījumā tas, ko mēs redzam, nav tas, ko mēs redzam, bet ir tas, kas «izpilda nozīmi» (Bedeutungserfüllung).

Huserls, lai atklātu šīs kategorijas saturu, analizē piemēru. Var redzēt pilsētu Ķelni un

var to redzēt tādējādi, ka tā izpilda nozīmi «pilsēta Ķelne». Ja cilvēks aizbrauc uz šo pilsētu un to redz pirmo reizi, tad tā ir uztvere. Bet, ja pilsēta cilvēkam ir jau pazīstama, ja kādreiz ar viņu šajā pilsētā kaut kas noticis (mīlestības romāns, nepatīkšanas darbā u. c.), tad viņam pret pilsētu jau ir noteikta attieksme. Bez tās pilsētas, ko cilvēks aktuāli redz, viņa apziņā jau ir noteikts veidojums, «priekšmets», kas organizē, determinē attieksmes dziļumu, īpatnības.

Ja cilvēks sapņo, tad reālās Ķelnes uztvere tiek bloķēta. Viņš redz it kā deformētas mājas, ielas, lukturus utt., kuri nav reāli priekšmeti, bet cilvēka fantāzijas, emociju radīti tēli. Šajos priekšmetos izpildās cilvēka attieksme pret šo pilsētu, t. i., notiek attieksmes izpildīšana, atklājas, kāda ir šīs pilsētas nozīme šim cilvēkam. Huserls šai gadījumā uzsver, ka ir jāizstrādā filozofiska tehnika, kas ļautu fiksēt šādus veidojumus, kuri izpilda noteiktu jēgu. Par tādu tehniku viņš uzskatīja savu fenomenoloģiju, kas ļautu izgaismot apziņas dziļākos un sākotnējos slāņus, pārdzīvojumus. Līdz ar to Huserls cerēja sasniegt domas un esamības identitāti, sakritību. Tad, kad mēs redzam nevis pašu Ķelni, bet pilsētu, kura izpilda nozīmi «Ķelne», *sakrit doma par priekšmetu un pats priekšmets, jo pats priekšmets ir konstruēts tā, ka mēs to saprotam.*

Naivā, nekritiskā uztverē, empīriskajā uztverē, turpina Huserls, priekšmets tiek dots ar aktu, kurš nav atkarīgs no uztveres, domas. Mēs uztveram priekšmetu, kurš ir nokļuvis mūsu uztveres sfērā, un mums rodas problēma, kā saskaņot domu ar priekšmetu (t. i., piemē-

ram, pārvarēt dilemmu «būtība — parādība»). Bet tās uztveres gadījumā, kura «izpilda nozīmi», tas, ko mēs redzam, ir vienlaikus arī attiecīgā priekšmeta izpratne. Priekšmets ir identisks ar mūsu domu par to, t. i., pasaules priekšmeti tiek vienlaikus doti domāšanas aktā par tiem. Lūk, par tādiem priekšmetiem Huserls vēlas runāt savā filozofijā.

Tātad, pēc Huserla domām, pirmā fenomenoloģijas prasība ir prasība pēc vērsšanās pie aktuālās apziņas pieredzes, kurai atbilst patiesība. (Patiesība un patiesības apzināšanās, pēc Huserla, nav identiski jēdzieni; patiesība var būt korelatīva apziņai, tās stāvokļiem, taču var palikt arī neapzināta; šīs situācijas novēršana ir fenomenoloģisks uzdevums.)

Šai sakarībā ir vēlreiz jāpaskaidro, ar ko tad principiāli atšķiras fenomenoloģiskā un empīriskā pieredze. Empīriskā pieredze — tā ir «ārējā pieredze», kas vērsta uz ārpus apziņas esošu parādību, lietu, objektu analīzi, kura, kā to jau mēģināja pamatot savā psiholoģijā F. Brentāno, nekad nav pabeigta. Empīriskā pieredzē nevar iegūt drošas un ticamas zināšanas. Pēc fenomenologu domām, empīriķis nekad nevar nonākt pie būtības kā tādas, kura uzreiz viņam apziņā atklātos visā savā ticamībā un dziļumā, jo empīrisma raksturīgākā iezīme ir operēšana ar pašām lietām kā tādām burtiskā nozīmē: salīdzināšana, klasificēšana, kaut kādu kopēju pazīmju izdalīšana un sistematizēšana, lietas apskatīšana no dažādām pusēm un dažādos griezumos utt. Visi tie patiesības meklējumi «aiziet «sliktajā bezgalībā»», un galarezultātā filozofija nonāk pie relativisma un skepticisma, t. i., pie atzinuma, ka vispār nav

iespējams nevienā jomā sasniegt stingras un patiesas zināšanas, kuras nebūtu pakļautas metodiskām šaubām. Un vēl: empīriķim raksturīgi, ka tas, interesējoties par pašam lietām, objektiem, izziņā cenšas atsvabināties, abstrahēties no savas subjektivitātes.

Fenomenologa izejas punkts arī ir empīriskā pieredze (Huserls pasvītroja, ka fenomenologam pašā izziņas sākumā piemīt naivs uzskats par pasauli), kura kalpo tikai par fenomenoloģiskās analīzes atspēriena punktu. Fenomenologs, piemēram, sāk analīzi ar kaut kādu reālu empīrisku vērojumu, taču atšķirībā no empīriķa, kurš izziņas procesā koncentrē uzmanību tikai uz priekšmeta izziņu, fenomenologs galvenokārt interesējas par pašu vērojumu kā tādu, par procesu, kurā priekšmets tiek dots mūsu apziņā. Huserls uzsver, ka pats reālais priekšmets (ideālā gadījumā — esamība kā tāda) fenomenoloģijā figurē tikai kā apziņas korelēts un arī pastāv tikai šai nozīmē. Nav svarīgi, kāds vai cik priekšmeti tiek analizēti, svarīgi vērst uzmanību uz apziņas darbību. Šai gadījumā tiek uzsvērtā fenomena (katra apziņas stāvokļa) pašpietiekamība, t. i., lai nokļūtu pie būtības, nav nepieciešams salīdzināt un savstarpēji attiecināt bezgalīgi daudz priekšmetu. Huserls norāda, ka jau ar viena aktuāla vērojuma palīdzību var atklāt būtiskas struktūras. Fenomenam fenomenoloģijā tiek piešķirts būtības statuss.

Fenomenoloģijas uzdevums ir *«ieskatišanās» pašā apziņas (uztveres, atmiņas, fantāzijas u. c.) «dzīvē», tās darbībā, lai, izmantojot konkrēto uztveres gadījumu, iedziļinātos un izprastu uztveres kā tādas būtību.* Teiktais attie-

cas ne tikai uz uztveri, bet arī uz jebkuru citu apziņas darbības veidu.

Jāteic, ka šis Huserla izvirzītais uzdevums — apskatīt uztverē nevis to, ko mēs uztveram, bet pašu uztveres mehānismu; atmiņā nevis to, ko atceramies, bet pašu atmiņas mehānismu utt., bija diezgan sarežģīts un grūts, tādēļ bieži netika saprasts. Var minēt kuriozu faktu, ka Huserla skolnieks Ā. Rainahs veselu semestri ar studentiem apsprieda jautājumu, kā mēs uztveram pastkasti. Šis gadījums ir fenomenoloģijas profanācija, kura liecināja par paša fenomenologa nespēju atbrīvoties no empīriskās lietas kā tādas (pareizāk sakot, nevis atbrīvoties no lietas, jo tai kā apziņas korelātam tādā vai citādā veidā jāpastāv, bet gan atbrīvot savu vērojumu, uztveri no attiecīgās lietas un novērot pašas norises apziņā), jo fenomenoloģiju interesē galu galā nevis tas, kā tiek uztverts viens vai otrs priekšmets, bet gan vispārējās uztveres u. c. apziņas formu funkcionēšanas likumsakarības.

Darbības procesu, kura gaitā fenomenologs no kāda atsevišķa, nebūtiska apziņas stāvokļa nokļūst pie šī paša apziņas procesa vispārīgo, nepieciešamo, būtisko likumsakarību apzināšanās, Huserls sauc par «eidētisko abstrakciju»,³⁶

³⁶ «Eidos» — veids, forma, būtība. Pie eidētiskāni zinātnēm saskaņā ar Huserla viedokli pieder arī matemātika (algebra un geometrija). Fenomenoloģija atšķirībā no matemātikas nav deduktīva zinātne. Tai raksturīga: 1) intuitīva «ieeja» intencionālā apziņas plūsmā un iekļaušanās tajā, 2) eidētiska deskripcija (eidetische Deskription). «Dzīvojot» apziņā, mēs vienlaikus pētām apziņu kā būtību plūsmu.

Fenomēns, pēc Huserla domām, ir apziņas vienība, kuru veido: 1) psihiskā pārdzīvojuma forma, 2) šī pārdzīvojuma vārdiskā izteiksme, 3) pārdzīvojuma virzība

t. i., tādu abstrakciju, kuras rezultātā tiek atklāta noteikta apziņas procesa būtība, ideja. Eidētiskā abstrakcija — tā ir spēja ieraudzīt tos apziņas «dzīves» strukturālos elementus, kas veido visus tās nepieciešamos nosacījumus.

Eidētiskās abstrakcijas rezultātā mēs nonākam vai arī tiekam novesti tādā apziņas stāvoklī, kurā mums būtība, patiesība atklājas kā tāda, nepastarpināti un visā savā pilnībā. Šo apziņas stāvokli Huserls apzīmē ar jēdzienu «būtības vērojums» (Wesensschau). Doma par būtības vērojumu pamatojas uz pieņēmumu par cilvēka intuīcijas īpašām spējām, kuras var šo vērojumu nodrošināt. Huserls pievērš uzmanību tam, ka visticamākie ir tiešā, nepastarpinātā vērojuma procesā uztverti fakti. Piemēram, es redzu māju un izsaku par to spriedumu, kas konstatē paša vērojuma faktu. Šai gadījumā mana izteikuma pamatā ir tiešs novērošanas process. Taču tāda nepastarpinātā vērojuma stāvokli mēs varam sasniegt ne tikai attiecībā uz materiāliem priekšmetiem, bet arī ideāliem priekšmetiem un parādībām. Kad cilvēks, piemēram, apgalvo, ka $2 \times 2 = 4$ utt., tad viņam un arī tiem, kuri viņā klausās, tādi izteikumi šķiet pilnīgi ticami. Turklāt spriedumi ir nepastarpināti, t. i., tie neprasa papildu paskaidrojumus un pierādījumus (šai gadījumā mēs varam runāt par to, ka apziņā kaut kas ir dots). Vai nu cilvēks uztver, apzinās patiesību uzreiz, vai arī viņš vispār to neapzinās. Tāpēc fenomenologs nekad neko necenšas pierādīt, bet

uz noteiktu priekšmetu (intence), 4) šī pārdzīvojuma jēga, nozīme (Sinn, Bedeutung). Huserls uzskatīja, ka fenomenoloģiju kā zinātņi interesē pēdējie divi elementi, kuriem jāatklājas eidētiskā abstrakcijā.

vienīgi cenšas parādīt ceļu citiem uz tādu ap-
ziņas stāvokli, kurā atklājas būtība un zūd
nepieciešamība pēc pierādījuma. Šādā stāvoklī
patiesība ir dota apodiktiski acīmredzami. *Pa-
tiesības acīmredzamība ir tās spēja «pašatklā-
ties», «parādīt pašai sevi», kā rezultātā tā
kļūst sevišķi pārliecinoša, droša, ticama.* Hu-
serlu tātad interesē tādi izziņas akti, kuru ob-
jektus mēs pārdzīvojam kā pilnīgi acīmredza-
mus, t. i., nepastarpināti un aktuāli tie ir doti
apziņai. Tāpēc ir nepieciešams atdalīt tīros
izziņas aktus no empīriskiem. Apskatīsim Hu-
serla analizēto piemēru. Es redzu māju, to uz-
tveru. Bet, stingri runājot, turpina Huserls, kā
acīm redzamu es pārdzīvoju tikai to mājas pusi,
kura ir vērsta pret mani. Bet vienlaikus manas
uztveres aktā ir iekļauta arī pārliecība, ka mā-
jai ir arī citas puses un ka tās principā ir
iespējams ieraudzīt. Bez šādas pārliecības nav
iespējama uztvere vispār. Bet es varu, saka Hu-
serls, apiet mājai apkārt un ieraudzīt, ka tās
otra puse ir sagrauta. No tā izriet, ka indivi-
duālais priekšmets nav ticis uztverts kā pil-
nīgi acīm redzams. Bet no tā, kā uzsver visi
fenomenologi, nevar izdarīt secinājumu, ka
izziņa vispār nav iespējama, ka tā vienmēr ir
nedroša, nepilnīga, šaubīga. Nepilna ir tikai
un vienīgi materiālā lieta, ar kuru saistītas
vilšanās iespējas. Tā vienmēr ir nepilnīga, jo
to principā nevar ieraudzīt tā, lai tā būtu pil-
nīgi aplūkojama no visām pusēm. Tāpēc ne-
viens nekad nevarēs ar pilnīgu pārliecību ap-
galvot, ka māja kā reāls priekšmets eksistē.

Vienīgās drošās un acīm redzamās zināša-
nas es varu iegūt, analizējot nevis reālas lie-
tas, bet gan pašu uztveres procesu. Pati uztvere,

atzīmē Huserls, ir dota kā acīmredzama. Empīriskā uztvere izrādījās nerealizēta, bet pats uztveres akts taču palika kā neapšaubāms fakts. Es taču redzēju māju!

Tāpēc paša uztveres procesa fenomenoloģiskā analizē mēs varam iegūt mājas ideju, saprast mājas būtību, pat neskatoties uz to, ka realitātē varētu būt iznīcinātas visas mājas. Patiesība, uzsver Huserls, mūžīga un nešaubīga dzīvo apziņas «iekšienē», un tāpēc apziņai ir jāklūst par filozofisko pētījumu pirmo un galveno priekšmetu. Patiesības acīmredzamība robežojas jau ar sava veida atklāsmi.

Interesanti atzīmēt, ka viens no ievērojamākiem fenomenoloģijas pārstāvjiem M. Šēlers (1874—1928) centās savienot fenomenoloģiju ar reliģiskās filozofijas tradīciju, sevišķi ar Aurēlija Augustīna mācību. Šēlers attīstīja Huserla mācību par intuīciju, «būtības vērojumu» tuvinādams atklāsmes idejai. Pēc viņa domām, dievu kā augstāko patiesību un vērtību mēs varam uztvert šai intuitīvās atklāsmes procesā. Šēlers, kaut arī pievienojas Huserla idejai, ka filozofijā jāvērsas «pie pašām lietām», tomēr uzsver, ka vienai idejai filozofijā ir jātiek ienestai no «ārpuses», un proti: dievišķās eksistences idejai, kuru nevar dot filozofiskā pieredze, bet tikai personisks un intīms pārdzīvojums. Šāda ideja filozofijai nepieciešama tāpēc, uzsver Šēlers, ka cilvēks var tikt saprasts tikai kā pāreja uz dievišķo, kā ceļš uz to.³⁷

³⁷ Sk. par M. Šēleru: Чухина Л. А. Философский фидеизм гносеологической концепции Макса Шелера. — В кн.: Критика современного философского фидеизма. Р., Зинатне, 1975.

Šēlers pasvītroja, ka fenomenoloģija nav metode (piemēram, tāda kā indukcija, dedukcija u. c.), bet vērojums. Tāpēc «fenomenoloģiskā filozofija,» viņš rakstīja, «ir pretstats katrai plāpīgai filozofijai, kura steidzas ar secinājumiem. Seit runā ievērojami mazāk, bet vairāk klusē un vēro.»³⁸ Tas ir pārspilējums, jo pats Huserls savos darbos tomēr daudz runā tieši par fenomenoloģiju kā metodi (kaut arī specifisku). Tomēr gan Huserla, gan Šēlera galvenais mērķis ir sasniegt acīmredzamas patiesības.

Acīmredzamība (to filozofijā apzīmē ar terminu «evidence»), pēc Huserla domām, ir augstākais patiesības kritērijs un, kā atzīmē Huserla filozofiskā mantojuma pētnieks G. Brands, «vienlaikus princips, metode, mērķis».³⁹ Sasniedzot šādu apziņas stāvokli, patiesība kļūst nepieciešama cilvēkam, tā kaut ko cilvēkam norāda, liek darīt, virza. Šai gadījumā, kā ļoti precīzi atzīmē N. Motrošilova, «Huserlam nav svarīgs patiesības īstenais saturs, tās atbilstība kādām noteiktām likumsakarībām; loģikai un filozofijai būtiskākais, pēc Huserla uzskatiem, ir nevis tie paņēmieni, ar kuriem mēs aktīvi apgūstam patiesību, bet tās vispārējais un neapstrīdamais raksturs, patiesības absolūtā un universālā piespiešanas spēja, tās regulatīvais efekts, tās patstāvīgā, it kā «automātiskā» darbība».⁴⁰ Pēc Huserla domām, tikai tāds patiesības traktējums var nodrošināt efektīvu

³⁸ Scheler M. Schriften aus dem Nachlaß, Bd. I. Berlin, 1933, S. 281.

³⁹ Brand G. Welt, Ich und Zeit. Den Haag, 1955, S. 5.

⁴⁰ Современная буржуазная философия, с. 26.

cīņu ar relativismu un skepticisma tendencēm
20. gs. zinātnē un filozofijā.

Tādas īsumā ir Huserla darba «Loģiskie pētījumi» pamatidejas, kuras noteica viņa uzskatu tālāku evolūciju. Huserls savu interešu centrā izvirzīja jautājumu par patiesību un mēģināja atrast jaunu tās sasniegšanas ceļu. Šai procesā viņš fenomenoloģiskajai pieredzei metafiziski sāka pretnostatīt zinātnisko izziņu un empīrisko pieredzi. Huserls pasludināja jautājumu par objektīvās realitātes eksistēšanu par «metafizisku». *Par vienīgo patiesības izziņas virzienu viņš sāka uzskatīt pašanalīzes ceļu un par vienīgo patiesības kritēriju piedāvāja acīmredzamību.* Šie atzinumi noteica to, ka Huserla tālākie pētījumi loģikā un gnozeoloģijā veda viņu «subjektivitātes iekšienē». Pēc viņa domām, lai sasniegtu acīmredzamu patiesību, saprastu pasauli un tās norises kopumā, jāizpēta procesi, kuros patiesība tiek dota mūsu apziņā jāizpēta, kā patiesība apziņā «nokļūst», tiek pārdzīvota. Šāda Huserla ievirze — apskatīt visu pasauli tikai caur to, kā tā dota individuālajā apziņā — noveda viņu pie transcendentālā ideālisma.

III. TRANSCENDENTĀLI FENOMENOLOĢISKĀ IDEĀLISMA PRINCIPI UN PAMATKATEGORIJAS

20. gs. zinātnei vispār, un īpaši fizikai, raksturīgi, ka noteiktās pētījumu jomās (piemēram elementārdaļiņu fizikā) atšķirībā no klasiskās zinātnes ir principiāli neiespējami abstrahēties no paša izzinošā subjekta ietekmes (vai nu to

rada cilvēka, vai arī mērinstrumenta īpašības). Šī situācija izraisīja nopietnas gnozeoloģiskas problēmas. Viena no tām bija jautājums par subjekta aktivitātes lomu izziņā. Komplīcētājā teorētiskajā situācijā daudzi dabaszinātnieki un filozofi izdarīja kļūdainus ideālistiskus secinājumus, t. i., ka izziņas objekts pats tiek producēts subjektivitātes aktivitātes rezultātā. Tāpēc arī patiesības, kuras tiek iegūtas izziņas procesā, pēc viņu domām, nekādā mērā neatietcas uz pasauli «kā tādu».

Fenomenoloģija arī, pēc būtības, ir vēršanās pret klasiskās 18.—19. gs. zinātnes metodoloģiju, kuras principi gadsimta sākumā vēl bija pietiekami spēcīgi un kuras pētīšanas paņēmieni atstāja dziļu iespaidu uz citām zinātnēm. Šī metode bija saistīta ar naivu cerību, ka iespējams neņemt vērā subjekta lomu izziņā. Taču atšķirībā no dialektiskā materiālisma izziņas teorijas, kura atzīst sarežģīto subjekta—objekta dialektiku izziņas procesā un neabsolutizē ne vienu, ne otru komplicētās attiecības locekli, fenomenoloģija, risinot šo problēmu, nonāk galējībā un atzīst, ka subjektivitāte savā darbībā, funkcionēšanā producē sevī objektu, priekšmetu. Citiem vārdiem, tas fakts, ka visu, ko mēs zinām, mēs zinām, pateicoties savai subjektivitātei, apziņai, noveda Huserlu pie domas, ka vienīgais filozofijas cienīgais uzdevums ir noskaidrot procesu, kurā mūsu apziņā veidojas pasaule (fenomenoloģijā šo procesu dēvē par konstituēšanos). Ideālistiski pārspilējot dažas, bez šaubām, nozīmīgas izziņas teorijas problēmas, viņš secina, ka subjektivitāte «rada» objektīvo jeb, citiem vārdiem, ka objektīvais ir subjektivitātes struktūru objektivācija.

Šī procesa aprakstīšana (deskripcija) tad arī ir viens no fenomenoloģijas pamatzdevumiem.

Lai realizētu fenomenoloģisko pētījumu programmu, saka Huserls, ir jāsaprot, ka pašai apziņai ir divi līmeņi vai, precīzāk, pastāv divas apziņas formas. Pirmā apziņa ir empīriskā, tā operē ar reāliem priekšstatiem, lietu kopijām un attēliem. Tipisks šādas apziņas piemērs ir zinātniskā apziņa, kura ir orientēta uz empīrisku faktu fiksēšanu un kuru raksturo naīva ticība ār pasaules pastāvēšanai. Otrā — tīrā transcendentālā apziņa, kuru mēs tieši nevaram novērot un aprakstīt ar empīriskiem līdzekļiem. Šī apziņa nav identa psihiskiem procesiem, to nevar atklāt, fiksējot psiholoģiskas vai psihofizioloģiskas likumsakarības. Transcendentālā apziņa darbojas ārpus parastajiem empīriskās apziņas aktiem un tāpēc ir it kā netverama. Tā ir līdzīga mūsu acij, ar kuru mēs redzam apkārtējos priekšmetus, bet neredzam pašu aci. Mēģinot fiksēt šīs apziņas loģiskās vai gatavās priekšmetiskās formas, mēs parasti «redzam» tikai tās darbības nedzīvos produktus, «pārakmeņojušos» veidojumus, kurus apziņa jau «atstājusi».

Tikai ar fenomenoloģiskās analīzes palīdzību, pēc Huserla domām, mēs varam nokļūt pie šīs apziņas, «satvert» tās pastāvīgi no mums bēgošo būtību. Šī apziņa, «... visa saprātīgā un nesaprātīgā, visa pareizā un nepareizā, visu realitāšu un fikciju avots...»⁴¹, ir Huserla uzmanības centrā, kad viņš 1913. gadā publicē

⁴¹ *Husserl E.* Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge. — Husserliana, Bd. I. Haag, 1950, S. 213.

savu pamatdarbu «Idejas tīrai fenomenoloģijai un fenomenoloģiskai filozofijai».⁴²

Interesanti atzīmēt, ka daudzos Huserla sekotājos šis darbs izraisīja neizpratni. Jo Huserls pēc «Loģisko pētījumu» iznākšanas tika uzskatīts par «cīnītāju», kas tiecas uz «objektīvo patiesību», kura atrodas ārpus laika, veido reālu ideālo būtību sfēru un ir garantija patiesai izziņai, tikumībai, estētiskām normām utt. Fenomenoloģija šai gadījumā tika uzskatīta par disciplīnu, kas apraksta procesu, kurā mūžīgās patiesības, vērtības utt., kuras pastāv neatkarīgi no individuālās apziņas un ārpus tās, kļūst par mūsu apziņas, savstarpējo attiecību faktu, bet eksistē neatkarīgi no šīm attiecībām.

Filozofi, kuri aizstāvēja šo fenomenoloģijas variantu, nepamanīja to, ka Huserls, kaut arī par centrālo problēmu uzskatīja jautājumu par patiesību, tomēr principiāli noliedza tās reālu pastāvēšanu. Patiesība Huserlam ir tikai iespējamība un aktuāli eksistē tikai tik lielā mērā, cik to aktualizē apziņas darbība. Lūk, šis jautājuma par patiesību ietonējums tā arī palika nesaprasts, un daudzi «fenomenologi» Huserla pāreju uz transcendentālo ideālismu pat uzskatīja par aiziešanu no fenomenoloģiskām pozīcijām. D. fon Hildebrands rakstīja: «Kad Huserls 1913. gadā publicēja savas «Idejas», es, tāpat kā Ādolfs Rainahs, ar lielām sāpēm ievēroju, ka Huserls ir pilnīgi novērsies no tiem lielajiem sasniegumiem, kuri bija «Loģisko pētījumu» pirmajā izdevumā, un ka viņa filozofija ir kļuvusi pilnīgi imanenta un pašreiz pauž

⁴² *Husserl E.* Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch. — *Husserliana*, Bd. III, Den Haag, 1950.

radikālu transcendentālismu. Terminam fenomenoloģija, kā to saprot vēlinais Huserls un kā to saprot daudzi fenomenologi šodien, nav nekā kopēja ar to, ko es saprotu un apzīmēju ar fenomenoloģiju.»⁴³ Jāsaka, ka tas tikai liecina par šī filozofa nespēju izprast Huserla jaunieviešumu filozofijā, kurš radīja šos pārpratumus.

Mācība par «tīro apziņu» kā fenomenoloģijas centrālo pētījuma priekšmetu aptver: mācību par apziņu kā fenomenu plūsmu, mācību par intencionalitāti, mācību par apziņas konstituējošām spējām, mācību par laiku kā apziņas struktūru. Apskatīsim šīs tēmas minētajā secībā.

I. Mācība par apziņu kā fenomenu plūsmu

Lai atklātu apziņu kā fenomenu⁴⁴ plūsmu, vispirms ir jāpārvar «dabiskā ievirze» (natürliche Einstellung), kuras raksturīgākā iezīme ir naivitāte. Cilvēks savā ikdienas apziņā pasauli uzskata par kaut ko pašu par sevi sapro-

⁴³ *Hildenbrand D. von. Was ist Philosophie? — Gesammelte Werke, Bd. I. Stuttgart, 1976, S. 205.*

⁴⁴ Sai sakarībā jāatzīmē, ka termins «fenomenoloģija» tika izmantots filozofijā jau agrāk. Viens no galvenajiem G. V. F. Hēģeļa darbiem saucas «Gara fenomenoloģija». Tajā arī viņš analizē apziņas izpausmes formas; t. i., iekšē fenomenus (jutekliskā apziņa, uztvere, pašapziņa utt.), izvirzot sev uzdevumu aprakstīt indivīda apziņas evolūciju no elementārām formām uz zinātnes objektīvo viedokli. Hēģeļa nopelns, neraugoties uz viņa filozofijas objektīvi ideālistisko garu, bija tas, ka viņš indivīda apziņu apskatīja saistībā un mijiedarbībā ar garīgās kultūras formām vispār, kuras atrodas nepārtrauktā attīstībā. Huserls atsakās no šādas pieejas fenomenoloģijas traktējumā, reducējot to tikai uz individuālās apziņas analīzi.

tamu un neatkarīgi no cilvēka pastāvošu. Vēl vairāk, šāda attieksme pret pasauli, uzsver Huserls, bija priekšnoteikums izciliem zinātnes sasniegumiem. Filozofijas mērķis nav izjaukt šo cilvēku «dabisko» pasaules uztveri, jo tā ir cilvēku reālās darbības pamatā. Pasaule šajā stihiskajā uztverē tiek tvēta kā visu realitāšu kopums (nedzīvo priekšmetu, dzīvnieku, augu, kā arī ikdienas darbu, sabiedrisko institūtu utt. kopums), no kura veidojas mūsu empīriskā pieredze. Pēc Huserla domām, šī «dabiskā ievirze» ir arī dabaszinātņu pamatā.

Tāču teorētiskajai filozofijai, kura grib būt «pirmā filozofija» (erste Philosophie), t. i., tāda, kura atklātu visa pamatu pamatus, ir jāpārvar «dabiskās ievirzes» naivums. Fenomenoloģijas pirmā un dziļākā problēma ir tas neapstrīdamais fakts, ka pasaule cilvēkam dota apziņā. Huserls piedāvā ceļu, pa kuru virzoties mēs varam pārvarēt ikdienas apziņas stihisko ievirzi (uztvert pasauli kā objektīvu realitāti), rezultātā pievēršot uzmanību pašai apziņai, tās «tīrām» struktūrām, atbrīvojot apziņu no visa empīriskā. Šādu fenomenoloģiskās ievirzes radīšanu viņš nosauca par *fenomenoloģisko redukciju*. Tās īstenošanā var izdalīt divus etapus.

1. Eidētiskā redukcija, kura virza cilvēku uz apziņas būtības izpratni. Tajā realizējas «dabiskās ievirzes» analīze, kā arī fenomenoloģiskais *Epochē*⁴⁵, kurā cilvēks atbrīvojas no visa, kas

⁴⁵ Epochē — burtiski sengrieķu valodā nozīmē: apstāšanās, aizturēšanās, pārtraukšana. Filozofijā, īpaši skeptiķiem, kuriem tas bija galvenais princips, tas nozīmē: atturēšanās no spriedumiem (par ār pasauli, par patiesību utt.).

nav apziņa. Šo Epochē, kas nozīmē, ka fenomenologs «atturas no sprieduma par ārpasauli», Huserls raksturo vārdiem, ka pasauli, objektīvo realitāti «nostāda ārpus iekavām», «nepiešķir tai nekādu nozīmi». Tikai šajā procesā pirmo reizi pētnieks sāk apzināties pašu apziņas darbību (vai subjektivitāti, savu «Es») kā vienīgo analīzes objektu.

2. Transcendentālā redukcija, kurā mēs jau atbrīvojam pašu apziņu no visiem empīriskiem raksturojumiem, reālām apziņas determināntēm, atspoguļojumiem utt. Šai sakarībā jāpaskaidro, ka transcendentālais ir tieši tas, kas atklājas, kas «paliek pāri», kad tiek realizēta fenomenoloģiskā redukcija. Atšķirībā no empīriskā *transcendentālo nevar reducēt, tas ir «pārpalikums», kas kļūst par fenomenoloģiskās analīzes galveno objektu.*

Huserls, raksturojot fenomenoloģisko redukciju, uzsver, ka tā ir saistīta galvenokārt ar *paša filozofa intereses izmaiņām. Interese pārorientējas no reālās empīriskās pasaules uz transcendentālo apziņu un neskar reālo pasauli.* Huserla transcendentālais ideālisms nenoliedz reālās pasaules eksistēšanu: «Kad es to (fenomenoloģisko redukciju — A. R.) realizēju,» raksta Huserls, «un es varu tā rīkoties, tad es nenoliedzu šo pasauli, kā darītu tajā gadījumā, ja es būtu sofists, es pat nešaubos par to, ka viņa ir, kā es darītu, ja būtu skeptiķis. Es vienkārši realizēju fenomenoloģisko Epochē, kas pilnīgi mani atbrīvo no jebkuru spriedumu lietošanas, kuri skartu reālo pasauli (Dasein).»⁴⁶

⁴⁶ Husserl E. Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch, S. 100.

Huserls fenomenoloģiskajā analizē necenšas iziet ārpus apziņas robežām, tāpēc viņa transcendentālais ideālisms ir subjektīvais ideālisms.

Sis mēģinājums filozofiskā analizē koncentrēties uz subjektivitātes (Ego) deskripciju, saskaņā ar Huserlu, dod iespēju apskatīt pasauli absolūtā perspektīvā. *Viss pasaulē ir relatīvs, pārejošs, mainīgs, tikai transcendentālā subjektivitāte ir pati par sevi, pašpietiekoša, un, tikai pateicoties tai, mēs varam patiesi izskaidrot pašu esamību, atklāt tās jēgu. Citiem vārdiem, viss, kas eksistē, ir relatīvs attiecībā pret transcendentālo subjektivitāti, un tikai tā ir «sevi un priekš sevis».* Tādējādi Ego ir vienīgais absolūtais veidojums pasaulē, attiecībā pret kuru vai izejot no kura mums jādomā par visu pasauli, kultūru utt.

Fenomenoloģija, pateicoties redukcijai, «... izslēdz dabas īstenību, debess un dvēseles, cilvēku un dzīvnieku, sava es un cita es īstenību, taču tā patur, īsi sakot, viņu dvēseli (Seele), viņu jēgu (Sinn)».⁴⁷ Tāpēc, kā uzsver Huserls, senais Delfu orākula izteiciens «izzini pats sevi» fenomenoloģijā iegūst jaunu skanējumu. Pasauli var izprast universālās pašrefleksijas ceļā, ja pasauli «pazaudējam», izmantojot Epochē. Fenomenoloģija ir tādas «subjektivitātes pašatklāsmes, kura reflektē par savām transcendentālajām funkcijām. Visas objektīvās esamības, visas patiesības ontoloģiskais un gnozeoloģiskais pamats nav nekas cits kā aktuālās un

⁴⁷ *Husserl E. Zur Phänomenologie des inneren Zeitbewußtseins (1893—1917).* — *Husserliana*, Bd. X. Den Haag, 1966, S. 335.

potenciālās intencionalitātes vienība, kura veido transcendentālās subjektivitātes būtību.»⁴⁸

Transcendentālais ideālisms Huserlam ir sistematiska Ego pašinterpretācija, pašizskaidrojums (Selbstauslegung). Tāpēc viņš savu filozofiju bieži dēvēja par «egoloģiju». «Tīrais Es» — tas ir absolūts, nepieciešams un nesatricināms jebkuras izziņas pamats, ko nevar neitralizēt nekāda redukcija un kas fenomenoloģam atklājas kā «visu brīnumu brīnums».

Taču subjektivitāte (Ego) nav kaut kādu sastingušu struktūru, būtību kopa, bet plūsma (Strom), kas nepārtraukti funkcionē un atrodas kustībā. Apziņai būtiski raksturīga iezīme, ka tā, *atrodoties nepārtrauktā plūsmā, tomēr veido kaut ko vienu un veselu, t. i., pati ir vienots veselums. Tāpēc ir svarīgi, uzsver Huserls, «ieiet apziņā», neizjaucot šo veselumu.*

Tas, kas plūst, ir fenomeni kā būtības. Šo fenomenu plūsmu nevar aprakstīt no ārpuses, bet var tikai «pārdzīvot», var tikai nepastarpināti saplūst ar to, kā rezultātā fenomeni atklājas intuitīvā vērojumā. *Fenomenu galvenā īpašība, turpina Huserls, kas nodrošina to uztveršanu intuitīvā vērojumā, ir īpašība pašiem sevi atklāt, parādīt. Tāpēc fenomenu viņš definē kā to, kas «pats sevi atklāj caur sevi pašu» (sich — selbst — durch — sich — selbst — zeigende). Līdz ar to «visu principu princips» (Prinzip aller Prinzipien), pēc Huserla domām, ir šāds: «Katra patiesi dota intuīcija ir izziņas likumīgs avots; viss, kas atklājas šai «intuīcijai» (tā sakot, pēdējā īstenībā), ir jāuztver tā, kā*

⁴⁸ Husserl E. Formale und transzendente Logik. Halle, 1929, S. 241-242.

tas sevi atklāj, bet arī tikai tajās robežās, kurās tas sevi atklāj...»⁴⁹

Šīs zināšanas, kuras atklāj sevi kā acīm redzamas būtības, saskaņā ar Huserlu, iespējams sasniegt, nevis izzinot objektīvo pasauli, bet vienīgi un tikai ar transcendentālās subjektivitātes pašizziņu, kura ir «visu citu zināšanu pirmavots».⁵⁰

Jā dziļāk mēs pakļaujam izpētei šo pirmavotu, jo lielākas iespējas mums atklājas arī apkārtējās pasaules izziņas procesā. Transcendentālā subjektivitāte ir nepieciešams jebkuras, arī zinātniskās domāšanas komponents vai, precīzāk, centrs. Tāpēc fenomenoloģija, pēc Huserla domām, var būt vienīgi zinātne par transcendentālo subjektivitāti, nevis zinātne tradicionālajā nozīmē.

Šai sakarībā jāatzīmē, ka mācība par fenomenoloģisko redukciju ir viena no vispretrunīgākajām Huserla filozofijas daļām. Daudzi viņa sekotāji neuzskatīja to par nepieciešamu (A. Pfenders u. c.) vai arī centās par to vispār nerunāt (piem., M. Heidegers). «Svarīgākais, ko sniedz mācība par redukciju,» konstatē pazīstamais franču fenomenologs M. Merlo-Ponti, «ir tās pilnīgas realizācijas neiespējamība. ...jo nav tādas domāšanas, kas spētu aptvert visu mūsu domāšanu.»⁵¹

⁴⁹ Husserl E. Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie. Erstes Buch, S. 52.

⁵⁰ Husserl E. Erste Philosophie (1923/24): Zweiter Teil: Theorie der phänomenologischen Reduktion. — Husserliana, Bd. VIII. Den Haag, 1959, S. 5.

⁵¹ Merleau-Ponty M. Phänomenologie der Wahrnehmung. Berlin, 1966, S. 11. Par E. Huserla ietekmi uz franču eksistenciālismu sk.: Тавризян Г. М. Феноменология Э. Гуссерля и французский экзистенциализм. — Вопросы философии, 1968, № 1.

2. Mācība par intencionalitāti

Apziņa, būdama vienots, iekšēji saistīts, monolīts veidojums, sastāv no atsevišķām diskrētām vienībām, elementiem: fenomeniem, kuri būdami savstarpēji saistīti, tomēr nesaplūst amorfā masā, bet katru reizi izveido konkrētu apziņas aktu. Apziņai, saka Huserls, ir intencionālu «aktu raksturs» (Aktcharakter).

Darbos, kuri sekoja pēc «Loģiskajiem pētījumiem», Huserls izvērta savu mācību par intencionalitāti, papildinot tās sākotnējo raksturojumu ar jaunām īpašībām.⁵² Tā nav vairs vienkārša apziņas virzība uz objektu («apziņa par...»), bet *apziņas veidojumu pirmavots (Hervorbringung) un būtībā apkārtējās pasaules avots.* Tagad intencionālā analizē Huserls izdala trīs pakāpes.

1. Apziņas priekšmetiskā momenta analīze kurā mēs atbildam uz jautājumu, «kas?»

⁵² H. Špigelbergs sekojoši raksturo intencionalitātes funkcijas saskaņā ar Huserla mācību: 1) intencionalitāte «objektīvē», t. i., tā ir aktivitāte, pateicoties kurai no sajūtām «rodas» objekti; 2) intencionalitāte «identificē», t. i., nodibina identitāti starp dažādiem aktiem, kuri norisinājušies dažādos laikos (tā, piemēram, mēs varam vairākas reizes un pēc noteikta laika uztvert kaut kādu koku sajūst, ka tas ir viens un tas pats koks); 3) intencionalitāte sasaista visus objekta aspektus kopā tāpēc mūsu objekta uztvere satur daudz vairāk, nekā mēs aktuāli uztveram, tā ka jebkuru priekšmetu mēs uztveram noteiktā perspektīvā, t. i., fragmentāri un vienpusīgi, bet objektu pārējo daļu rekonstruējam ideāli; 4) intencionalitāte «konstituē» pašus objektus, kuri tika pirmo reizi rodas internacionālajos aktos (sk.: *Spiegelberg H. Op. cit., p. 108—110).*

(Was?) tiek domāts, uztverts utt.⁵³ Šajā procesā noskaidrojam dažādus priekšmetiskuma veidus, tipus, formas utt. (vai tie eksistē vai neeksistē, ir uztveres vai fantāzijas produkti u. c.). Šo intencionālās analīzes aspektu Huserls dēvē par noemātiku («Noema» — apziņas priekšmets).

2. Apziņas modu (uztvere, priekšstati, fantāzijas, atmiņas utt.) analīze, to formālo struktūru atrašana, lai dotu atbildi uz jautājumu, «kā?» (Wie?) tiek kaut kas domāts, uztverts utt. Šo analīzes pusi Huserls dēvē par noētiku («Noesis» — apziņas akta noteiktība). Lai arī noētika un noemātika ir viena apziņas akta nesaraujami korelatīvi locekļi, tomēr Huserls īpaši izceļ noētiskā aspekta izšķirošo nozīmi fenomenoloģiskajā analīzē. Tieši tas ir atslēga apziņas priekšmetisko veidojumu, visu tās objektivāciju izpratnei. Apziņas formālās struktūras ir dinamiskas, aktīvas, funkcionējošas un tādējādi nosaka visu, kas tajās konstituējas, veidojas; kā tīras iespējamības tās ir loģiski primāras attiecībā pret savu saturu (matēriju), līdzīgi tam, kā ģeometriskās figūras attiecas pret fizisko pasauli (piem., trīsstūris kā tāds, kā tīrā iespējamība un nevis

⁵³ «Fenomenoloģisko analīzi var attaisnot,» uzsver J. Borodajs, «ja to apzināti lieto tikai šajā pirmajā, sākotnējā pētījumu stadijā, kuras mērķis — iezīmēt pētāmā objekta kontūras, t. i., atbildēt uz jautājumu: kas tas ir?»

Jebkura priekšmeta izziņa sākas ar tā kā specifiska uzmanības objekta fiksāciju (Huserlam tā ir «intence»). Šī fiksācija paredz atsacīšanos kā loģisku operāciju, dotā priekšmeta izdalīšanu, pateicoties negatīviem definējumiem» (Принцип историзма в познании социальных явлений. М., Наука, 1972, с. 226).

konkrēts trīsstūris). Istenais, Huserls uzsver, ir tikai iespējamību specifisks gadījums.

3. Paša «Es» (Ego), subjektivitātes analīze. Subjektivitāte veido polu (Ichpol), attiecībā pret kuru ir jāanalizē, jādoma jebkurš apziņas priekšmetiskais veidojums, realitāte vispār. Huserls paskaidro, ka katrs apziņas akts ir it kā saturs (Strahl des Gerichtetseins), kura sākums ir transcendentālais «Es». Tas ir nosacījums, kas nodrošina dažādu apziņas aktu saistību, sakarību, tādējādi veidojot izziņu kā pakāpenisku sistemātisku procesu, kurš virzās no nezināšanas uz arvien pilnīgāku būtību apgūšanu. «Ego» «dzīvo» intencionālajos aktos un saglabājas no akta uz aktu. To var pakļaut izpētei, refleksijai, jo viens no «tīrā Es» būtības aspektiem ir «atklāt pašam sevi» (sich — selbst — zeigen), realizēt pašzutteri, pašizpratni (Selbsterfassung).

Tādējādi, pēc Huserla, intencionālai analīzei raksturīga trīs momentu vienība: *Ego — cogito — cogitatum* (Es — apziņas akts — priekšmets). Lai izprastu to tuvāk, apskatīsim piemēru, kuru Huserls analizē savās «Idejās».

Mēs uztveram koku. Pašā sākumā, saka Huserls, ir nepieciešams apskatīt uztveri kā vienotu veselo, lai tālākā analīzes gaitā nepazaudētu tieši šo veselumu. Priekšmetiskais apziņas aspekts ir tas, ka mēs uztveram tieši šo koku atšķirībā no citiem kokiem un ka mēs to uztveram dažādos rakursos (Abschattungen). Turklāt jāņem vērā, ka tas koks, kas ir apziņas fakts, nebūt nav identisks ar reālo koku. Ego šai gadījumā nodrošina daudzo uztveres aktu (ja mēs kustamies ap šo koku) vienību, t. i.,

realizē aktīvo sintētisko apziņas darbību, kuras rezultātā mēs uztveram realitāti ne tikai dažādos rakursos, bet arī kā vienotu veselu. Taču mums jāņem vērā arī pats apziņas veids, kā priekšmets tiek apzināts, t. i., svarīgi ir izšķirt, vai mēs priekšmetu uztveram aktuāli, reproducējam to atmiņā, vai producējam fantāzijā utt. Šīs analīzes rezultātā, apgalvo Huserls, ir jāpanāk izsmeloša izpratne par visiem apziņas darbības aspektiem, t. i., jāpanāk *universāla apziņas likumu, likumsakarību zināšana, kas galu galā būtu vienlaikus pašas pasaules būtības izpratne.*

3. Mācība par apziņas konstituējošām spējām

Huserls savā fenomenoloģijā uzsver, ka apziņa nevis pasīvi uztver pasauli, bet aktīvi rada to sevī. To nodrošina apziņas noteiktu struktūru funkcionēšana. Šai sakarībā N. Motrošilova raksta: «Huserls vērš uzmanību uz savdabīgu dialektisku mehānismu, kas ir it kā ielikts apziņā un sākotnēji garantē vienlaicīgu atsevišķā un veselā, vienotā, priekšmeta un pasaules apzināšanos. Tieši pie šī sākotnēji individuālās apziņas funkcionējošā mehānisma Huserls arī grib nokļūt, analizējot dažādas refleksīvās apziņas formas, to skaitā arī dabaszinātnisko un filozofisko apziņu...»⁵⁴

Taču Huserls šī uzdevuma realizācijas gaitā nonāk pie ideālistiskiem secinājumiem par pasaules un apziņas attiecībām, kuriem par

⁵⁴ Современная буржуазная философия, с. 262.

pamatu kalpo apziņas sintētiskās, dinamiskās, radošās darbības pārspilējums.

Visspilgtākā Huserla ideālisma izpausme ir viņa uzskats, ka transcendentālā subjekta apziņā konstituējas ne tikai attiecības starp cilvēkiem, garīgās kultūras sfēra un vērtības utt., bet arī visa mūsu apkārtējā īstenība, kā arī pats subjekts. Transcendentālais subjekts producē gan pasaules jēgu, gan pašu esamību un pats sevi (Huserls, aprakstot konstituēšanās procesu, bija izvirzījis sekojošus posmus: sākumā paša transcendentālā «Es» konstituēšanās, t. i., viņa paškonstituēšanās, tālāk seko neorganiskās un organiskās dabas, garīgās pasaules, kultūras un dažādu sabiedriskās esamības formu konstituēšanās).

Jāatzīmē, ka Huserls, runājot par transcendentālā «Es» darbību, lieto jēdzienu «konstituēšana», bet ne «konstruēšana». Ar «konstruēšanu» parasti raksturo tādu individuāla subjekta gribas darbību, kuras mērķi tiek iepriekš apzinīgi plānoti un to sasniegšana kontrolēta. Ar «konstituēšanos» Huserls apzīmē tādu psihiskās darbības realizācijas aspektu, kad šīs realizācijas rezultātā objektivizējas zināma subjektīva aktivitāte, kuru nedeterminē individuālais darbības subjekts. Šī subjektīvā aktivitāte gan izpaužas subjekta gribas piepūlē, bet darbības subjekts nekontrolē konstituēšanās saturu. Subjekta apziņa gan var refleksīvi sekot šim konstituēšanās procesam, bet ne to nosacīt. Konstituēšanās procesu nosaka transcendentālās apziņas «dzīves» universālais saprātīgums.

Šo iemeslu dēļ Huserls fenomenoloģiju principā uzskatīja par deskriptīvu (aprakstošu) disciplīnu: pats fenomenologs izziņas procesā ir

pasīvs, un viņa galvenais uzdevums ir vērot transcendentālā «Eš» darību.

Vēl jāuzsver tas apstāklis, ka mācība par konstituēšanos nav pretrunā ar fenomenoloģiskās redukcijas prasībām, jo pēdējās mērķis bija atbrīvoties no visa nejaušā, empīriskā utt. Huserlu vienmēr ir interesējušas pasaules būtiskās struktūras, kaut arī viņš tās identificē ar apziņas struktūrām. Pasaule ienāk Huserla fenomenoloģijā, kaut arī tikai saistībā ar mācību par konstituēšanos.

4. Mācība par laiku kā apziņas struktūru

Kā tika atzīmēts, fenomenoloģija pievēršas apziņas strukturālo komponentu analīzei. Vienā aspektā šī ideja izrādījās produktīva, proti, Huserla pētījumos par «iekšējo laika apziņu» (innere Zeitbewußtsein). Laika kā subjektīva pārdzīvojuma analīze, tā strukturālo elementu aprakstīšana, laika apziņas saistīšana ar citām apziņas īpašībām (atmiņa, iztēle, uztvere) — tas viss pieder pie nozīmīgiem fenomenoloģijas sasniegumiem.

Vērā ņemami ir jau paši Huserla pamatpieņēmumi laika apziņas analīzei: pirmkārt, ka *laiks ir neatņemama apziņas īpašība, ka apziņa eksistē tikai laikā vai, precīzāk, kā laiks, ko izsaka ideja par apziņu kā nepārtraukti funkcionējošu vienību.*⁵⁵ Tāpēc, saskaņā ar Huserlu,

⁵⁵ Huserls uzsvēra laika dinamisko raksturu apziņas ietvaros, lietojot nevis terminu «laiks» (Zeit), ko parasti attiecina uz dabiskiem procesiem, bet «laiciskums» (Zeitlichkeit). Pēdējais, pēc viņa domām, labāk atklāj to aspektu, par kuru runā fenomenoloģija.

analizēt apziņu un analizēt laiku — tas ir viens un tas pats, jo dažādu apziņas spēju analīze ir vienlaikus arī dažādu laika aspektu analīze. Vēl vairāk, apziņa pati kā veselums un vienība ir laicisks veselums un laiciska vienība. Otrkārt, Huserls norāda, ka apziņai kā fenomenu plūsmai ir neatgriezenisks raksturs, t. i., ka laika apziņa kā noteikta fenomenu plūsma nevar tikt pakļauta, piemēram, hronometrizācijai, jo katrā savā diskrētā vienībā tā izsaka kvalitatīvu saydabību, imanentu noteiktību, piepildījumu un jēgu. Citiem vārdiem, Huserls šai gadījumā uzsver, ka jebkura sakarība apziņā, tās stāvoklis utt., kas reiz ir realizējies, kā tāds arī paliek apziņā un nevar izzust no tās. Ja mēs neesam kaut ko izpratuši tagad vai esam sapratuši kaut ko nepareizi, tad šī apziņas pieredze nepazūd, ja arī mēs pēc kāda laika to pašu saprotam pareizi, adekvāti. Iepriekšējā pieredze (šai gadījumā neizpratne) vienmēr pavada tagadējo izpratni. Mēs varam šodien izprast vakardienas neizpratni, bet nevaram kā noteiktu sakarību izdzēst to no apziņas. Neizpratne pati ir radošs process, produktīva apziņas dzīve, kaut arī nodzīvota neadekvāti.

Tāpēc apziņa kā plūsma, kā «notikumu» virkne ir vienmēr fenomenu vienība. Tie piepildīti katrs ar savu jēgu un saturu. Apziņa var ar tiem operēt, tos kombinēt pašapziņas līmenī, bet tā nevar izdzēst notikušo apziņas produktīvo darbību. Katrs apziņas fenomens ir principiāli savdabīgs, individuāls. Nav divu identu fenomenu, un tieši tāpēc hronometrizācijas lietošana apziņas izpētē nevar dot nozīmīgus rezultātus. Apziņa ir principiāli vēsturiska.

Akcentējot šos divus aspektus, Huserls neiziet ārpus fenomenoloģiskās analīzes nosacījumiem. Viņš uzsver nepieciešamību: pirmkārt, izslēgt no fenomenoloģiskā pētījuma laiku kā objektīvas esamības formu; otrkārt, no mācības par «subjektīvo laiku» — visu kultūrvēsturisko problemātiku (piem., laika uztveres īpatnības dažādos vēsturiskos periodos); treškārt, apziņas plūsmu kā subjektīvi individuālu veidojumu «attīrīt» — izslēgt visu, kas attiecas uz indivīda saistību ar apkārtējo pasauli, ieskaitot arī objektīvo laiku. Tātad no fenomenoloģiskās analīzes sfēras principiāli tiek izslēgta jebkura objektīvā laika forma.

Bet kas tad paliek saskaņā ar Huserla ieceri fenomenoloģiskās filozofijas kompetencē? Kāda tad ir tā reālā problēma, kuru grib izvirzīt fenomenoloģija? Situāciju Huserls apraksta šādi: mēs raugāmies uz krīta gabalu, mēs aizveram un atveram acis. Tie ir divi uztveres akti. Mēs apgalvojam, ka esam redzējuši vienu un to pašu priekšmetu divas reizes. Uztveramais priekšmets paliek viena un tā pati lieta, bet mums par to ir divi uztveres akti, kuri atšķiras pēc laika: priekšmets «ilgst», bet fenomeni mainās. Tāpēc fenomenoloģijā ar laika problēmu saistītais pētījumu lauks no sākuma tiek formulēts sekojoši: *ar laika palīdzību cilvēks kaut kādā veidā sakārto apziņas aktus (un fenomenus), tātad apziņas aktivitātei ir laika forma.*

Huserla izejas punkts laika analīzē ir sākotnējā impresija (Urimpression), kuru viņš apskata kā avotu visai tālākajai apziņai un pat esamībai. Sākotnējās impresijas saturs ir tas, ko apzīmē ar vārdu «tagad». Katrs jauns

«tagad» veido jaunas sākotnējās impresijas saturu.

Aktuālā pārdzīvojuma fāze (t. i., sākotnējā impresija) saskaņā ar Huserla priekšstatu parāda horizontu «pirms» un horizontu «vēlāk». Vienlaikus ar sākotnējās impresijas rašanos stājas spēkā modifikācijas likums un rodas divas impresijas modifikācijas: retencionālā un protencionālā. Retence ir «apziņa par to, kas tikko bija». ⁵⁶ Tas ir mehānisms, kas nodrošina saistību starp tagadni un pagātne un pateicoties kuram tagadnē saglabājas pagātne. Tagadne — tā vairs nav pagātne, pagātne ir ietverta tagadnē. To nodrošina īpašs apziņas mehānisms, kuru fenomenoloģija pakļauj detalizētai izpētei.

Saistību ar nākotni nodrošina protence. Protence nav vēl nākotne, tāpat kā retence nav vairs pagātne. Līdz ar sākotnējo impresiju apziņai rodas zināma iespēja gūt pārlicību, ka, piemēram, aiz šīs skaņas sekos nākamā (klausoties melodiju) — tā jau tiek ietverta sākotnējā impresijā, kura nes sev līdzī protenci kā horizontu starp nākotni un pagātne. Protence ir mehānisms, kurā realizējas nākotnes paredzēšana tagadnē.

«Sākotnējā impresija — retence — protence» ir laika apziņas pamatstruktūra. Un Huserla ieguldījums apziņas laika analizē ir tas, ka, pēc viņa domām, tagadne kā laiciskuma forma ir apziņas funkcionēšanas pamatnoteiksmes un ir komplicēts veidojums, kurā aktīvi

⁵⁶ Husserl E. Zur Phänomenologie des inneren Zeitbewußtseins, S. 32.

darbojas dažādi savstarpēji saistīti apziņas mehānismi. Tagadni, uzsver Huserls, nevar izsmelt tikai ar tiešas sajūtas momentu.

Materiālistiskā doma atzīst laika jēdziena objektīvo saturu. «Ar laika jēdziena eksplikāciju,» raksta J. Molčanovs, «ir saistīts plašs fundamentālu jautājumu komplekss, piemēram, jautājumi par attiecību starp laiku un esamību, par laika virzību, par tā metriku un struktūru, priekšstatu par laika evolūciju u. c. Nevienu no tiem, izņemot jautājumu par laika jēdziena objektīvo saturu, nevar uzskatīt par galīgi atrisinātu.»⁵⁷ Turpretī buržuāziskā filozofija, attīstīdamās ideālistiskās tradīcijas ietvaros, mēģina noliegt laika jēdziena objektīvo saturu, tā neatkarību no apziņas. Huserla darbos un vēlāk arī eksistenciālistiskajā filozofijā laiks galvenokārt tiek saprasts vienīgi kā apziņas struktūras raksturīgākā iezīme.

Filozofijas pamatjautājuma materiālistisks risinājums ir cieši saistīts ar zinātnes lomas atzīšanu laika problēmas pētišanā. Laika jēdziena objektivitātes uzsvēršana ir marksistiskās filozofijas zinātniskuma pamatā, un no tās atvasināma arī doma par nepieciešamību veidot vienotu zinātņi par cilvēku. Atzīt laika objektivitāti nozīmē atzīt fiziskos, ķīmiskos un bioloģiskos determinācijas līmeņus kā pamatu un priekšnoteikumu jebkurai cilvēka darbībai un attīstībai. «... Uz katra soļa mums tiek atgādināts, ka mēs nebūt nevaldām pār dabu tā, kā iekarotājs valda pār svešu tautu, nevaldām

⁵⁷ Молчанов Ю. Б. Четыре концепции времени в философии и физике. М., 1977, с. 187.

pār to tā kā kāds, kas stāv ārpus dabas, — bet gan, ka mēs ar savu miesu, asinīm un smadzenēm piederam tai un atrodamies tajā...»⁵⁸ Tāpēc cilvēkam kā dabas daļai, pretēji fenomenologu domām, ir būtiskas attiecības ar dabas laiku, kas veido viņa praktiskās darbības un dzīves pamatu, un tā objektivitātes atzīšana nosaka cilvēka radošās aktivitātes reālistisku traktējumu.⁵⁹

IV. «CITA ES» (INTERSUBJEKTIVITĀTES) PROBLĒMAS FENOMENOLOĢISKAIS RISINĀJUMS

Vienu no centrālajām vietām fenomenoloģijā ieņem intersubjektivitātes problēma. Jautājums par alter ego, kā to parāda Huserla manuskriptu pēdējās publikācijas, ir nodarbinājis fenomenoloģijas pamatlicēju visas viņa filozofiskās evolūcijas gaitā. Un tas ir saprotami, jo fenomenoloģijas pamattēma — aprakstīt procesu, kurā pasaule, esamība parādās, atklājas cilvēka apziņai, koncentrē visu fenomenoloģiskās analīzes procesu uz «Es», pārvēršot to par pasaules «centru». Līdz ar to rodas solipsisma draudi, kaut arī Huserls, kā tika parādīts, nebūt nenoliedz ār pasaules, t. i., objektīvās realitātes pastāvēšanu. Viņš vienīgi uzsver, ka objektīvā realitāte tikai tiktāl interesē «patiesu filozofiju», ciktāl tā tiek dota apziņā. Lai izbēgtu no solipsisma, Huserlam vajadzēja

⁵⁸ *Engelss F.* Dabas dialektika. R., 1979, 170. lpp.

⁵⁹ Sk. par šo jautājumu sīkāk: *Rubene M., Rubenis A.* Cilvēks un laiks. R., 1981.

atrisināt jautājumu par «citu Es». To Huserls labi apzinājās, atzīdams, ka visi fenomenoloģiskās filozofijas sasniegumi ir atkarīgi no šīs problēmas sekmīgas atrisināšanas.

Interesanti atzīmēt, ka viens no pirmajiem Huserla sekotājiem, kurš norādīja uz solipsisma draudiem un iespējamiem iracionālistiskiem secinājumiem, bija latviešu filozofs T. Celms, kurš klausījās Huserla lekcijas no 1922. g. līdz 1925. g. 1928. gadā Celms publicēja darbu «Huserla fenomenoloģiskais ideālisms»⁶⁰, kurā norādīja uz šiem draudiem. «Huserls ir reducējis pasauli uz individuāliem apziņas subjektiem, kuri saskaņā ar viņa uzskatiem ir absolūti sevī noslēgti...» raksta T. Celms. «Absolūti stingrā ... zinātniskuma vietā Huserla fenomenoloģiskā ideālisma pamatā visur ir «filozofiskā ticība.»⁶¹

Tas viss norāda, ka fenomenoloģijā intersubjektivitātes problēmai ir īpaša vieta. *Klasiskās buržuāziskās filozofijas pārstāvji (piem., Dekarts, Kants u. c.) apskatīja domāšanas procesu kā neatkarīgu no situācijas, kurā atrodas pats filozofs, tāpēc viņu izziņas teorijā netika izdalīta «cita Es» problēma. Fenomenoloģija turpretī uzsver apziņas aktuālās pieredzes ierobežotību: apziņas laiciskums nosaka tās galigumu. Apziņas fenomenu plūsmas neatgriezeniskais raksturs neļauj apziņai atrauties no «redzes punkta», izrauties no «redzesloka». Nekāda refleksija nevar pārvarēt nosacījumu,*

⁶⁰ Celms T. Der phänomenologische Idealismus Husserls. Rīga, 1928. (Sonderabzug aus Latvijas Universitātes raksti, Acta Universitatis Latviensis, XIX, 1928).

⁶¹ Ibid. S. 437.

ka «saule lec» un «saule noriet», ka tā miglainā dienā redzama divsimt soļu attālumā, nevar pārvarēt individuālos subjektivitātes nosacījumus.⁶² Pēdējie ir tie, kuri nosaka domāšanas, apziņas dzīves sākumu, veido tās nepieciešamās struktūras. Šāda koncentrēšanās uz individuālu apziņu sevišķi saasina un aktualizē «citas apziņas», cita subjekta problēmu.

Jau iepriekš jānorāda, ka arī šī jautājuma risināšanas gaitā Huserls apskata cilvēku savstarpējās attiecības kā apziņas procesu objektīvizētas formas. Tas attiecas arī uz sabiedriskās dzīves, līdz kuras zinātniskai izpratnei Huserls tā arī nenonāca, fenomenoloģisko traktējumu. Taču, neraugoties uz atklāto ideālismu, Huserls saasināja filozofu uzmanību uz aktuālām sabiedriskās dzīves problēmām. Mēģināsim rekonstruēt Huserla domu gaitu.

Huserls sāk ar visumā pareizu spriedumu, ka cilvēki ir sabiedriskās dzīves pamatelementi un ka starp viņiem ir noteiktas attiecības, kuras apvieno viņus vienotā veselumā. Šo attiecību būtiskākos elementus Huserls mēģināja pakļaut fenomenoloģiskai analīzei. Apskatīsim, kā Huserls to realizē.

Viss, kas dots, saka Huserls, ir dots kā manas apziņas fakts, un tāpēc arī intersubjektivitātes analīzes pamats ir transcendentālā «Es» analīze.

⁶² Šai gadījumā nav runa par nejaušiem nosacījumiem (jau iepriekš ir paredzēts, ka fenomenoloģiskās redukcijas rezultātā tie netiek ņemti vērā), bet par tiem, kuriem ir ontoloģisks raksturs, kas nosaka katra atsevišķa indivīda vietu pasaulē, Kosmosā. Subjekts sašķaņā ar fenomenoloģiju ir ontoloģiski neaizstājams.

«Es» kā miesisks (leiblich) veidojums sakņojas (wurzelt) pasaulē. Tam ir savas noteiktas primāras saites ar pasauli. Sākotnēji «Es» ir pasīvs: tajā ār pasaules iespaidi izraisa dažādus afektus — piem., sāpes, prieku utt. «Es» attiecības ar pasauli ir pastarpinātas ar miesu (Leib).⁶³ Taču miesai piemīt ne tikai īpašība uztvert ār pasaules iedarbību, bet arī izrādīt aktivitāti, darbību, kuras rezultātā vispār pirmo reizi var izdalīties atšķirības starp iekšējo un ārējo. Ja nebūtu miesas, uzsver Huserls, tad vispār nebūtu atšķirības starp iekšējo un ārējo un nebūtu nedz afektācijas, nedz arī darbības.

Ar savu miesu «Es» jūtas pasaulē kā mājās un saskaras ar lietām. Pateicoties roku darbībai, turpina Huserls, lietas iegūst apveidus. Ar taustes, ar roku darbības palīdzību izveidojas virzienu sistēma: labais — kreisais, augša — apakša, priekšā — aiz muguras. Šīs sistēmas atskaites punkts nav tik daudz rokas kā pati miesa kā tāda. Tā ir orientācijas centrs pasaulē, jo priekšmeti vienmēr ir doti attiecībā pret miesu (attālums, virziens utt.).

«Es» kā miesiski ķermenisks (leibkörperlich) veidojums nedzīvo tikai priekšmetiskā pasaulē, jo viņa apkārtne (Umwelt) sākotnēji ir praktiskā⁶⁴ apkārtne. Praktiskā pasaulē miesa ir

⁶³ «Leib» mēs tulkojam kā «miesa» un «Körper» kā «ķermenis», jo «miesa» vācu valodā nozīmē ķermeni kā dvēseles (Seele) mājvietu, nozīmē apgarotu ķermeni. «Körper» turpretī apzīmē jebkuru lietu pasaulē; tas lietojams arī attiecībā uz «cita Es» miesu, ja «Es» nav ar šo «citu Es» garīgu kontaktu (vai arī ja dvēsele šo miesu ir «pametusi»).

⁶⁴ Huserls jēdzienu «prakse» saprot visai ierobežoti: tā viņam ir gan priekšmetiska darbība, tomēr līdz tādu prakses pamatformu izpratnei kā ražošana, radoši pārvei-

visu orgānu orgāns, kuras darbības sfēru pa-
plašina darbarīki. Aizvien pieaugot cilvēka
ietekmei uz apkārtni, pasaule kļūst mērķtie-
cīga, t. i., iekļaujas praktiskās darbības sfērā,
iegūst mērķi, jēgu. Prakse vispār nozīmē to,
paskaidro Huserls, ka «Es» pasaulē darbojas,
rīkojas, izrāda aktivitāti. Tā ir sākotnējā prakse
(Urpraxis), kas nosaka visus pārējos prakses
veidus. Tāpēc mana miesa sākotnēji pati uz-
stājas kā «darbarīks», t. i., garīgais un prak-
tiskais vienībā.

Miesa, turpina Huserls, ir priekšnoteikums
tam, ka «Es» vispār «redz», uztver «Citu» cil-
vēku. Tāpēc miesa ir it kā starpnieks, līdzek-
lis nokļūšanai pie «Cita Es». Sākotnējā uztvere
ir miesas iekšējā uztvere, kurā tiek konstatē-
tas tajā notiekošās pārmaiņas. Savu miesu
uztvert kā ķermeni (Körper) var tikai aplin-
kus. Šis apkārtceļš ir «Citi» (Andere), jo tikai
viņi var manu miesu patiesi uztvert kā ķerme-
nisku lietu. Tas nozīmē, ka pirmkārt miesa,
kuru mēs uztveram kā lietu (Ding), nav mana
miesa, bet «Cita» miesa. Miesa kā tāda — tā
ir robeža starp manu «Es» un «citu Es».

Jāsaka, turpina Huserls, ka «Es» sākotnēji
neatšķir ārējo un iekšējo: tas viņam ir viens un
tas pats. Tikai pieredze, kas vērsta uz «Citu»,
rada ne tikai iekšējo dzīvi citos, bet arī pašā «Es».

dojošā darbība viņš tā arī nespēja nonākt. Huserls prakses
analīzē neiziet ārpus vācu klasiskās filozofijas sasnie-
gumiem, bet daudzos gadījumos atpaliek no tiem (piem.
salīdzinājumā ar Hēgeli). Pamatos Huserls praksi inter-
pretē ētiski: praktisko darbību viņš identificē ar apziņas
aktiem, pateicoties kuriem var kļūt par «godīgu filo-
zofu», t. i., protams, par fenomenologu.

Tāpēc Huserls nonāk pie secinājuma, ka «Es» un «Citi», *Ego un Alter Ego ir sākotnējais pāris un viens bez otra pastāvēt nevar. «Es» vispār ir tāpēc, ka «Es» ir atšķirts no «Cita».*

Bet vai mēs varam izzināt otra cilvēka iekšējo dzīvi? Tad, kad «Es» uztver «Cita» miesu un nevis viņa ķermeni, ir jāaptver arī viņa iekšējā dzīve, bez kuras miesa nav miesa, bet vienkārši lieta.

Lai atrisinātu šo jautājumu, Huserls vērs uzmanību uz faktu, ka cilvēku savstarpējās attiecībās visam ir sava izpausme (Ausdruck): miesa, kuru redz «Cits», vārdi, ko runā «Cits», — tas viss ir pieejams «Es». Tāpēc «Es» var uztvert «Cita» dvēseles dzīvi (tās uztverē Huserls izdala arī pakāpes: izpratni (Verstehen), iedziļināšanos (Einverstehen) un iejušanos (Einfühlen)). Galu galā «Es» redz nevis tikai citus ķermeņus, bet citus cilvēkus un šai procesā viņus saprot. Ķermenis nav tikai kaut kāda zīme (Zeichen) (jo zīmei ar apzīmējamo nav reāla nepieciešama sakara), bet gan gara dzīves nesējs, kuru «Es» var nepastarpināti saprast.

Kad es, turpina Huserls, iedziļinos caur savu «Es» «Citā», es ne tikai to redzu un izprotu, bet arī redzu, kā viņš saprot mani un kā viņš saprot un redz pasauli. Tā Huserls nonāk pie svarīga secinājuma, ka *«tīrā apziņa» nekad nepastāv tikai sev. Apziņa vienmēr atrodas komunikācijā ar citām apziņām.* Tāpēc «Es» pieejama ne tikai «Cita» apziņa, bet arī tas, ko «Cits» apzinās. No tā «Es» atgriežas pie savas apziņas, un bez šīs komunikācijas nebūtu apziņas vispār. «Komunikācija,» uzsver

Huserls, «rada vienību»⁶⁵ ne tikai aktuālā, bet arī vēsturiskā nozīmē.

Tādējādi «Es» analīze, kura sākas ar fenomenoloģiskās redukcijas īstenošanu, nepieciešami ved mūs pie «cita Es», uzsver Huserls. Tāpēc transcendentālā subjektivitāte paplašina sevi līdz intersubjektivitātei: vai, precizāk, tā nonāk pie sevis, pateicoties pēdējai.

Huserls tādējādi, izmantojot redukciju, atklāj to, ka katrs «Es» kā garīga monāde atrodas atkarībā no citiem «Es», ka jebkura pārmaiņa vienā subjektivitātē nes sev līdzīgu pārmaiņu citās, un visas turklāt atrodas savstarpējā harmonijā. Citiem vārdiem: «Es» atrodas saistībā ar «citiem Es» tik lielā mērā, kādā viņi izrāda savstarpēju aktivitāti. Katrs «Es» uztver citus cilvēkus atkarībā no viņu izpausmes formām, un tāpēc pašas izpausmes formas top par cilvēka izziņas problēmu. Uzmanība tiek pievērsta otra cilvēka pārdzīvojumam, kurš tikai daļēji sasniedz verbalizētu izteiksmi. Huserls raksta: «Saprast citu cilvēku — tā ir sākotnējā interpretācija, un tikai tādā veidā tiek iegūta sākotnējā apziņa, cilvēka kā cilvēka uztvere. «Cits» ir pirmais cilvēks, bet ne «Es» (kursīvs mans — A. R.).⁶⁶»

Daudzu «Es» kopums izveido kopību (Gemeinschaft), vienību kā dzīvu, konkrēti vēsturisku realitāti, kuras veidojošie posmi ir atsevišķi cilvēki. Šī vienība, saka Huserls, ir līdzīga dabiskam organismam, kurš sastāv no atse-

⁶⁵ Husserl E. Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Zweiter Teil: 1921—1928. — Husserliana, Bd. XIV. Den Haag, 1973, S. 206.

⁶⁶ Ibid., S. 418.

višķām šūnām un izpauž savu vienotību vielmaiņā. Cilvēce, viņš turpina, sastāv no atsevišķiem cilvēkiem, un šai nozīmē viņi ir šūnas, atomārie organiskie elementi. Cilvēces organiskā vienība izpaužas vienu cilvēku dzimšanā un citu nāvē, līdzīgi šūnu atmiršanai komplikētos organismos.

Taču jaunais, kas piemīt cilvēku sabiedrībai kā organismam, ir tas, ka *sabiedrību veido tieši personības, kuras apveltītas ar apziņu un pašapziņu*. Šai sakarībā Huserls uzsver, ka galvenā apziņas īpašība ir reproducēt, t. i., atminēt. Tā rezultātā tiek nodibināta vēstures vienotība: cilvēces raksturīgākā īpašība atšķirībā no organiskās pasaules vispār ir tā, ka cilvēces attīstības process ir vēsturisks, t. i., visi tās sasniegumi saglabājas kā kopīgs īpašums, un līdz ar to ir iespējams sabiedrības progress.

No fenomenoloģijas redzes viedokļa katra kultūrvēsturiska procesa avots un vienlaikus atskaites punkts ir «Es» kā savrupu, autonomu būtņu konstituējošie akti. Huserls mēģina, turpinot savu analīzi, izprast to aktu specifiku, kuri rada kultūru (jo saprotams, ka ne visus aktus var raksturot kā kultūru radošus aktus). Kad kāds paņem akmeni un sviež sunim, saka Huserls, šeit ar kultūru nav nekāda sakara. Bet, ja mēs apskatām tādu darbību kā kopīga maltīte, lūgšana utt., tad mums jau ir noteikts tradicionāls stils, kuram ir plašāka nozīme. Darbība, kas rada kultūru, vienmēr ir noteikta konvencionāla darbība pēc principa: tā to pareizi dara, tā tam jātiek izdarītam.

Bet, tā kā kultūra vienmēr atrodas dinamiskā tapšanas procesā un attīstībā, tad tā izpau-

žas, uzskata Huserls, divos aspektos: 1) kā objektīveta apkārtne, kura veido subjektam ierastu un pastāvīgu nozīmju sfēru, 2) kā mērķu kopums, kura pamatā ir saprāta normas. Konvencionālais tikai tad kļūst dominējošais kultūrā, viņš atzīmē, tādējādi saistot abus kultūras aspektus vienkop, kad norma nosaka apziņu un rīcību tā, ka cilvēks izvērza sev uzdevumu rīkoties pēc iespējas labāk.

★ «Es — Tu» attiecību (Ich — Du — Beziehungen) akti, kuri saista cilvēkus, turpina Huserls, ir sociāli akti, kuros svarīga ir jēga. Kad kāds tiek uzrunāts, viņš dzird vārdus, bet nevis gaisa svārstības vai nervu procesus.

Sociālas attiecības konstituējas aktos, kuri noved «Es» vienībā ar citiem «Es». No Huserla redzes viedokļa tie ir tādi akti, kuros viena griba kļūst par otra gribu, un otrādi. Sevišķi spilgti tas izpaužas «kunga — kalpa» (Herr — Diener) attiecībās. Kad kalps kaut ko dara, viņš neeksistē tikai sev, un, otrādi, kungs arī neeksistē tikai sev, jo viņam ir apziņa un griba, ko viņš uzspiež citam. Šai gadījumā, atzīmē Huserls, subjektivitātes forma ir nevis «viens blakus otram» (Nebeneinander), bet gan «viens otrā» (Ineinander). Tieši tādā veidā, kad viena subjektivitāte paplašina sevi līdz citai, izveidojas socialitāte.

Cilvēki, pēc Huserla domām, stājoties savstarpējās attiecībās, veido kopienu (Gemeinschaft), kas nodrošina viņu kā garīgu būtņu pastāvēšanu. Cilvēku sabiedrības kā patstāvīgu, atsevišķu cilvēku augstākās vienības pamatā ir pašsaglabāšanās ideja. Tā ir realizējama, ja 1) ir sasniegts pietiekami augsts at-

bildības līmenis, 2) ja ir pietiekami stingra un izvērsta sabiedrisko attiecību normatīvās regulācijas sistēma. Pēc būtības norma ir pamatā jebkurai sabiedrībai jebkurā tās attīstības posmā. Vēl vairāk, sabiedrības attīstību raksturo tas, ka refleksija par normām sasniedz arvien augstāku līmeni. *Tieši tāpēc, ka norma ir cilvēka pašapziņas eksistences nosacījums, cilvēks nevar nebūt atbildīgs par to, vai tā tiks izpildīta vai ne.*

Tādējādi gan cilvēka, gan arī sabiedrības dzīves kopumā pastāvēšanu nodrošina normu sistēma, kuru Huserls apzīmē ar terminu «normalitāte» (Normalität). Par normālu kopienas dzīvi Huserls uzskata normālu ikdienas dzīvi kopā ar citiem cilvēkiem, kura balstīta uz saprāta likumiem, t. i., saprātīgām, humānām normām, kas, no vienas puses, nodrošina cilvēku un sabiedrības eksistenci un, no otras — par kuru īstenošanu cilvēks ir atbildīgs. *Palīdzēt to cilvēkam izprast, veicināt izpratni par viņa stāvokli sabiedrībā un pasaulē, sasniegt to, lai visi cilvēki dzīvotu saskaņā ar universālā saprāta prasībām, tādējādi izpildot savu ētisko uzdevumu,* — tas, pēc Huserla uzskatiem, ir galvenais fenomenoloģijas uzdevums.

Tā Huserls visumā saprot sabiedriskās dzīves fenomenoloģiju. Iedziļinoties fenomenu analīzē, Huserls spēja fiksēt dažas interesantas sakarības (piemēram, attiecības starp miesu un ķermeni; cita cilvēka prioritātes atzīšana «Es» esamībā un pašapziņā; «Es» virzība uz «Citu» u. c.). Taču sabiedrības materiāli praktisko dzīvi viņš uzskatīja par garīgās dzīves objektivācijas formu, kuras pamatā ir komu-

nikācija, motivācija, pašapziņa utt. Citiem vārdiem, atšķirībā no marksisma, kurš par sabiedriskās dzīves un vēsturiskās attīstības pamatu uzskata sabiedrisko esamību (pirmkārt materiālo vērtību ražošanas un iegūšanas veidu), kas nosaka sabiedriskās apziņas daudzveidīgās formas un veidojas neatkarīgi no atsevišķa cilvēka gribas un vēlēšanās, fenomenoloģija par dominējošo faktoru pieņem apziņu. Pēc Huserla domām, rūpniecība, ražošana, prakse u. c. savā būtībā nav nekas cits kā apziņas dzīves kristalizācijas formas. Marksistiskā filozofija vienmēr uzsver vēsturisko likumsakarību objektīvo raksturu, nebūt nenoliedzot paša cilvēka kā sabiedrisko attiecību nesēja lomu sabiedriskajā attīstībā. K. Markss, akcentēdams cilvēka un sabiedriskās attīstības procesa vienību, ir teicis, ka «*vēsture* nedara *neko*, tai «nav *nekādas* milzu bagātības», tā «neizcīna *nekādas* cīņas!»! Gluži otrādi, tas ir *cilvēks* — īstenais, dzīvais cilvēks, kas to visu dara, iegūst un cīnās; tā nav «*vēsture*», kurai cilvēks vajadzīgs kā līdzeklis, lai sasniegtu *savus* mērķus, — it kā tā būtu kāda atsevišķa persona —, tā nav nekas cits kā *tikai* cilvēku darbība, kuri cīnās par saviem mērķiem.»⁶⁷ Huserls atšķirībā no marksistiem ideālistiski absolutizē šo cilvēka aktivitāti (turklāt ne tik daudz materiāli praktisko, bet tieši garīgo), pārvēršot to par absolūto un vienīgo dominantu vēsturē. Tas liedz viņam izprast galvenos sabiedrības attīstības virzītājspēkus.

⁶⁷ Markss K., Engelss F. Svētā ģimene jeb kritiskās kritikas kritika. R., 1976, 104. lpp.

V. SOCIĀLI ĒTISKĀ PROBLEMĀTIKA FENOMENOLOĢIJĀ

1. Patiesības ētika

Izziņas teorijas un ētikas vienība ir svarīgs Huserla fenomenoloģijas princips, kas izpaužas kategorijā «atbildība». Doma, ka transcendentālās subjektivitātes intencionālajos aktos konstituējas patiesība, kultūra, visa esamība, nepieciešami ir saistīta ar ideju, ka cilvēks un tāvad filozofija kā kultūras forma ir atbildīga par to, vai patiesība tiks sasniegta, realizēta. No otras puses, atbildības ideja iekšēji ir saistīta ar domu par patiesības izpratnes sasniegšanas nepieciešamību pašapziņā. Citiem vārdiem, Huserls uzsver, ka tikai patiesība var būt vienīgais un drošais cilvēka kā racionālas un sociālas būtnes pamats ne tikai izziņas sfērā, bet arī ikdienā, morālē, mākslā utt. Tāpēc patiesības sasniegšana nav tikai uzdevums, kuru cilvēkam izvirza zinātkāre, bet arī aktuāla un svarīga pašas dzīves nepieciešamība. Tāpēc racionālisms Huserlam, kā atzīmē M. Kisels, ir daudz kas vairāk nekā vienkārši filozofiska orientācija pretstatā empīrismam. Huserls to uzskata par fundamentālu pozīciju, kas izsaka visas cilvēka radītās pasaules kultūras saprātīgumu.⁶⁸

Huserlam jēdziena «prāts» tikumiskā nozīmē ir jēdziens «atbildība.» Šī doma kā vadmotīvs pavada visu fenomenoloģijas pamatlicēja filozofisko darbību. Kā tad konkrēti

⁶⁸ Sk. : *Кисель М. А. Судьба старой дилеммы (рационализм и эмпиризм в буржуазной философии XX века)*. М.; Мысль, 1974, с. 185.

Huserls traktē izziņas teorijas un ētikas attiecības?

Apskatot cilvēka garīgo dzīvi, Huserls tajā izdala divu veidu apziņas aktus: izziņas aktus pašā plašākajā nozīmē (racionālie un neracionālie, uzskatāmie un neuzskatāmie, predikatīvie un pirmspredikatīvie utt.) un tādus aktus kā mīlestība, naids, cerība, griba utt. Abi aktu veidi caurauž viens otru. No vienas puses, «tīrie» izziņas akti nav virzīti tikai un vienīgi uz patiesības fiksēšanu, konstatāciju, bet tiek arī novērtēti kā cilvēka rīcības un pārdzīvojamu pamats. Citiem vārdiem, būdami cieši saistīti ar cilvēka rīcību, no rīcības redzes viedokļa gūst arī novērtējumu. Tas nozīmē, ka teorētiskā apziņā objektivizējas arī praktiskais prāts, t. i., teorētiskās patiesības sfērā rod savu izpausmi arī cita veida patiesības: praktiskās patiesības, vērtības. Par to īstenumu atbild prāts. No otras puses, pašas izziņas pamatā ir praktiski akti: griba, piepūle. Cilvēks, kā uzsver Huserls, var izzināt tikai to, uz ko vērsta viņa griba.

No šejienes Huserls izdara fenomenoloģijai raksturīgus secinājumus: pati patiesība ir iespējama tikai tad, kad realizējusies subjekta pašizziņa, pašrefleksija. Tā kā izziņa prasa gribas piepūli, gribas impulsu, tad patiesība, kura iegūta šai procesā, nav kaut kas nejaušs, nez kā nokļuvis cilvēka apziņā, bet gan nemitīgas un sistemātiskas cilvēka piepūles rezultāts. Tāpēc patiesība cilvēkam ir vērtība, labums un tieši kā praktiska vērtība kļūst par izziņas mērķi.

Tā kā, pēc Huserla domām, nav tāda cilvēku darbības veida, kas nevarētu kļūt par izziņas

priekšmetu, tad arī katrs izziņas akts iegūst normatīvu virzību. Tādējādi izziņa ir tieši saistīta ar cilvēku praktisko darbību. Līdz ar to filozofijā kā universālā zinātnē (un tieši uz to pretendē fenomenoloģija) doma par atbildību kļūst noteicoša. Tā nav tikai filozofijas atbildība cilvēku vai arī citu zinātņu priekšā, bet pirmkārt sevis kā cilvēces sirdsapziņas priekšā, t. i., pašatbildība.

Tāpēc, saka Huserls, būt filozofam — tas nozīmē kālpot patiesībai, tās izziņai, kura kļūst par dzīves noteicošo mērķi. Patiesībai ir jāklūst par augstāko vērtību filozofa acīs, un pašai filozofijai jābūt visas viņa dzīves pamatmotīvam, īstenam aicinājumam. Jebkurā savas dzīves momentā filozofam jābūt atbildīgam cilvēces priekšā par to, kas ir viņa aicinājums, mērķis, kā tie tiek iemiesoti dzīvē.

Šo radikālo dzīves ceļa izvēli var realizēt tikai tad, norāda Huserls, ja cilvēks ir brīvs — un ne vienkārši brīvs, bet brīvs visradikālākajā nozīmē. Tikai fenomenoloģiskā filozofija, pēc Huserla domām, padara cilvēka subjektivitāti patiesi autonomu, parādot viņa brīvību saprāta sfērā un prasot no viņa šīs brīvības apliecinājumu dažādos darbības virzienos. «Cilvēks, kurš ir brīvs patiesībā, tiktāl pierāda savu brīvību, ciktāl dzīvo prāta autonomijā.»⁶⁹ Fenomenoloģija atklāj cilvēkam absolūto ideju sfēru, «tīro» un absolūto patiesību sfēru kā mūžīgu un bezgalīgu perspektīvu.

Filozofs vārda patiesā nozīmē, pēc Huserla dziļākās pārlicības, var būt tikai tas, kurš

⁶⁹ *Husserl E. Erste Philosophie. Zweiter Teil, S. 241.*

seko aicinājumam, kas atbilst sapientia universalis (universālā saprātīguma) idejai. Cilvēks, izmainot savu dzīvi saskaņā ar šo ideju, it kā spēj sasniegt laiciskajā mūžīgo, galīgajā — bezgalīgo, gūstot turklāt ne vienkārši prieku, bet svētlaimi (Seeligkeit), ko sniedz apmierinātība ar savu dzīvi, savu kalpošanu patiesībai. «Ja es sekoju šim aicinājumam,» saka Huserls, «tad es vienīgi pazaudēju sevi kā galīgu, juteklisku, neīstu, nepatiesu būtņi, lai iegūtu savu «Es» īstu un patiesu, kurš būtu atbrīvots no visa, kas pieder empīriskai esamībai.»⁷⁰

Zinātne, kuru virza uzticība patiesības izziņai (t. i., fenomenoloģija), nevar īstenot savus mērķus bez cilvēka tīras sirdsapziņas, jo tikai tā dara iespējamu patiesu izziņas mīlestību. Un, ja šī tīrā sirdsapziņa cilvēkam piemīt, tad cilvēks nevar nebūt atbildīgs par to, kas ir izziņāts, un par to, vai viņš vispār ir realizējis izziņas procesu. Pašatbildība, kuru apzinās patiesi brīvs cilvēks, ir arī savstarpējā cilvēku atbildība. Atklājot dzīvi patiesības gaismā, cilvēks kļūst atbildīgs ne tikai par tās izziņu, bet arī par citu cilvēku dzīvi saskaņā ar patiesību. Tāpēc fenomenologs ir «cilvēces aģents» (Funktionär), kurš ir atbildīgs par cilvēku likteni un kuram tāpēc ir pastāvīgi jācīnās ar nejausības iracionalitāti, apliecinot dzīvi saskaņā ar prāta principiem.

Tāda vispārīgos vilcienos ir transcendentātās fenomenoloģijas ētiskā programma, kura pavadīja visu Huserla filozofisko darbību un kuras īstenošanā viņš saskatīja sava darba

⁷⁰ *Husserl E.* Erste Philosophie. Zweiter Teil, S. 16.

jēgu. Viņa filozofiju caurauž ticība, ka ir iespējama ne tikai cilvēka dzīves racionāla izpratne, bet arī dzīve saskaņā ar prātu, tā prasībām.

Cilvēku kopdzīves augstākā forma, uzsver Huserls, ir tā, kurā augstākā vērtība ir universālā saprāta absolūta izziņa un kuru caurauž griba tiekties uz šo augstāko vērtību. Tāda kopības forma, pēc viņa domām, ir eiropeskā kultūra, kuras pamatā ir saprāta principi. Saprāts savā augstākajā formā ir idents filozofijai. Tāpēc filozofija ir eiropeskās kultūras augstākā ideja. Visa cilvēku dzīve ir bezgalīga tuvošanās šai idejai, kura kā tāda nekad pilnīgi nevar tikt realizēta, bet eksistē bezgalīgā tapšanā un attīstībā.

Taču, kā konstatē Huserls, eiropeskā zinātne un filozofija mūsdienu attīstības posmā atrodas dziļā krīzes stāvoklī. Šīs krīzes analīzei tad arī veltīts Huserla pēdējais darbs «Eiropesko zinātņu krīze un transcendentālā fenomenoloģija» (1936).

2. Mācība par eiropesko zinātņu krīzi un «dzīves pasauli» (Lebenswelt)

Mūsdienu sabiedrība, saka Huserls, pārdzīvo smagas un dziļas krīzes periodu, kas aptver ne tikai zinātņi un filozofiju, bet arī visu eiropesko kultūru. Šīs krīzes pamatā ir tas, ka zudis filozofijas kā stingras zinātnes ideāls, kas bija raksturīgs kā antīkajam laikmetam, tā arī renesanses un it īpaši jauno laiku filozofijai. Huserls uzskatīja, ka antīkā pasaule bija paraugs «filozofiskai eksistences formai», it kā

antikā cilvēka dzīves principi būtu smelti no «tīrā prāta, no filozofijas».⁷¹ Zinātne tai laikā, pēc viņa domām, bija universālas filozofijas atzarojums, kuru Sokrats un Platons saprata kā «stingru» un vienotu mācību.

Taču eksperimentālo zinātņu rašanās, matemātikas un dabaszinātņu attīstība (t. i., dabaszinātņu kundzība) noveda pie tā, ka zinātne nodalījās no filozofijas, un tās aizgāja katrā savu ceļu. Tā rezultātā izveidojās krīzes situācija, ko XX gs. pārdzīvo kā filozofija, tā zinātne. Huserls to izskaidro tā, ka objektīvās zinātnes kopš tā laika apskata pasauli tikai kvantitatīvā aspektā, to formalizē un operacionālizē (viens no cēloņiem — mērinstrumentu attīstība), tādējādi pārvēršot ne tikai pasaules kvalitatīvo daudzveidību, bet arī cilvēku vienkārši par zinātnes «faktu». Cilvēks tiek nonivelēts, jo viņa garīgo dzīvi pielīdzina jebkurai citam dabiskam procesam. Dabaszinātnes cenšas abstrahēties no subjektivitātes, tiecoties saprast pasauli «kā tādu», bet līdz ar to zaudē spēju fiksēt pasaules jēgu.

Identificējot patieso ar objektīvo, zinātne zaudē savu nozīmi cilvēka dzīvē. Ja mums, uzsver Huserls, jāsaprot, kas ir, un ja tas, kas ir, ir tikai objektīvais, zinātnes kompetences sfēra, ja patiesais ir tikai objektīvais, tad zūd ne tikai zinātnes nozīme cilvēku dzīvē, bet arī pašas cilvēku dzīves nozīme, jēga. Jo tad subjektivitāte, izrādās, ir traucējoša, tāda,

⁷¹ Husserl E. Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie. — Husserliana, Bd. VI. Den Haag, 1954, S. 5.

no kuras visiem spēkiem jācenšas atbrīvoties zinātniskajā izziņā.

Viens no zinātnes uzdevumiem, turpina Huserls, ir iegūt varu pār dabu, sabiedrību, pār sevi pašu, t. i., zinātnei allaž ir bijis vadmotīvs: spēks. Taču mūsdienu apstākļos, kad zinātne ir pazaudējusi savu «centru», t. i., subjektivitāti, notiek tieši pretējais: zinātne kļūst bezspēcīga. To nosaka, pirmkārt, tas, ka zūd zinātņu vienība: atzarojas daudzas speciālās zinātnes, kuras pasauli aplūko no dažādiem redzes punktiem un dažādos rakursos, bet vienotu pasaules ainu galarezultātā nesniedz (jo ignorē subjektivitāti, kura, pēc Huserla domām, ir vienīgais vienojošais pamats). Otrkārt, zinātnes nepadara cilvēku labāku un brīvāku.

Modernā pasaule, kurā cilvēks dzīvo, secina Huserls, ir pasaule, kuru zinātne pārveidojusi ar tehnikas palīdzību un konceptualizējusi dažādās teorijās. Tā ir pasaule, kurā cilvēks vairs nav cilvēks, kādam tam dabiski jābūt. Objektīvā zinātne vairs neizpilda savu galveno funkciju: tā nevieno cilvēku un esamību, jo gan vienu, gan otru ir pazaudējusi.

Kāda tad ir bijusi filozofijas loma šādas zinātnes izveidošanās procesā?

Filozofija, uzsver Huserls, ne tikai neka vēja šo procesu, bet pat to veicināja. Tā, piemēram, pozitīvisms reducēja precīzās zinātnes ideju uz pozitīvistisko empīrisko zinātņi. Pēdējā atsakās pildīt savu teleoloģisko funkciju — būt cilvēkam par universālu prātu, dzīves svarīgāko problēmu risinājuma pamatu, pasludinot pasaules uzskata problēmas par fikcijām, no kurām pēc iespējas ātrāk jāatbrīvojas. Reducējot filozofijas lomu uz empīrisko faktu analīzi,

klasifikāciju utt., pozitīvisms nespēj aptvert pasauli kopumā. Līdz ar to tas nespēj samērot cilvēku ar pasauli, padarīt pasauli viņam saprotamu, t. i., dot cilvēkam mājvietu, un rezultātā nerada cilvēkam arī priekšstatu par viņa vietu pasaulē un tiem uzdevumiem, kas viņam kā cilvēkam jāveic. Eiropas kultūras krīzi, secina Huserls, ir noteikusi filozofijas krīze.

Jāteic, ka savā pēdējā darbā Huserls atsevišķos aspektos sniedz pareizu un dziļu buržuāziskās kultūras un sabiedrības krīzes izpausmes formu raksturojumu (anonimitāte, tehnikas kundzība u. c.). Tomēr viņa dotais krīzes izskaidrojums un, vēl jo vairāk, krīzes pārvarēšanas programma ir maldīga. Par krīzes cēloni viņš pasludina pašu zinātņi, universālās filozofijas ideālo norietu un eksperimentālo zinātņi rašanos. Zinātne, pēc viņa domām, zaudē savu nozīmi cilvēku dzīvē tieši tai laikā, kad rodas mūsdienu eksperimentālās un teorētiskās zinātnes. Filozofija, saskaņā ar Huserla uzskatiem, atvadās no sava zinātniskuma tieši tad, kad tā pirmo reizi iegūst iespēju kļūt par zinātņi pilnā vārda nozīmē.

Krīzi, pēc Huserla domām, var pārvarēt, tikai radikāli pārveidojot filozofiju. Nepieciešams pārvarēt zinātnes objektīvismu un izstrādāt augstāka tipa zinātņi — zinātņi par transcendentālo subjektivitāti. Filozofijai, pēc Huserla domām, jārisina ne tikai zinātnes, bet arī «dzīves pasaules» problemātika. Tāpēc fenomenoloģijai jāatgriežas pie «dzīves pasaules» un tās apceres rezultātā jāparāda eiropiskajai kultūrai ceļš uz krīzes pārvarēšanu.

Kādas ir attiecības starp «dzīves pasauli» un transcendentālo subjektivitāti? Huserla

darbos mēs varam atrast vairākus «dzīves pasaules» definējumus: ikdienas pieredzes pasaule, naivās subjektivitātes dzīves pasaule u. c. Taču būtiskākais no raksturojumiem ir tas, ka «dzīves pasaule» ir «sākotnējo acīmredzamību sfēra»⁷², t. i., transcendentālās subjektivitātes intencionāli konstituētās darbības sfēra. «Dzīves pasaule» principiāli vienmēr ir subjektīva, vai precīzāk, tā ir «objektivizēta subjektivitāte». Tāpēc universālas ir tieši «dzīves pasaules» problēmas, nevis zinātnes problēmas. Attiecībā pret «dzīves pasaules» patiesībām visām pārējām, ieskaitot zinātniskās, ir pakārtots raksturs. Pēc Huserla domām, ir nepieciešama nevis objektīva, t. i., zinātniska, bet gan subjektīva, t. i., transcendentāli fenomenoloģiska «dzīves pasaules» problēmu analīze.

Vēsture, uzsver Huserls, ir prāta īstenošanas sfēra, bet prāts savukārt ir transcendentālā subjektivitāte, kura apskatīta no savu iespēju redzes viedokļa. «Šai sakarībā vienīgais ceļš, kas ejams, lai pilnā mērā realizētu universālu filozofiju, ir prāta apslēpto iespēju apzināšanās.»⁷³ Par visadekvātāko prāta realizācijas formu Huserls uzskatīja savu fenomenoloģiju, kuras tālāku izstrādāšanu viņš pašludināja par «visas cilvēces uzdevumu».⁷⁴

Huserls, konstatējot Eiropas kultūras un sabiedrības krīzi, utopiski cer uz «Eiropas atdzimšanu... pateicoties filozofijas garam (Geist),

⁷² Husserl E. Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie, S. 130.

⁷³ Ibid., S. 13.

⁷⁴ Ibid., S. 236.

prāta varonībai».⁷⁵ «Tā ir,» šai sakarībā trāpīgi atzīmē M. Kisels, «tipiska apgaismības pieeja un tipiskas apgaismības ilūzijas, lai arī cēlas, bet tomēr ilūzijas.»⁷⁶

Kaut arī Husserls pretendē uz «visas kultūras revolucionarizāciju, pateicoties filozofijai»⁷⁷, viņa radītajai fenomenoloģijai tas nav pa spēkam.

⁷⁵ Husserl E. Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie. — Husserliana, Bd. VI. Den Haag, 1954, S. 247—248.

⁷⁶ Кисель М. А. Судьба старой дилеммы ..., с. 187.

⁷⁷ Husserl E. Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie, S. 375.

Nobeigums

FENOMENOLOĢIJA: IECERE UN REZULTĀTS

Tas, ka fenomenoloģisko filozofiju caurauž dziļas un neatrisināmas pretrunas, kas grauj pašus E. Huserla teorētiskās analīzes pamatprincipus, jau ir atzīmēts padomju kritiskajā filozofiskajā literatūrā. Viena no galvenajām fenomenoloģiskās filozofijas pretrunām ir tā, ka, no vienas puses, Huserls uz fenomenoloģiskās pieredzes bāzes grib īstenot visu zinātņu reformu, bet, no otras — zinātne un filozofija saskaņā ar fenomenoloģijas mācību ir neglābjami izolētas. Zinātne, kura, kā apgalvo Huserls, ir «augstākā naivuma pakāpe», vienmēr atrodas dabiskās ievirzes pozīcijās, bet filozofija — pavisam citā līmenī. Zinātnieks, kamēr viņš ir un paliek zinātnieks, nevar nodibināt nekādus tiešus kontaktus ar filozofiju, un tāpēc viņam nekritiski jāpieņem tie rezultāti, kurus sniedz eidētiskā fenomenoloģija. Savukārt filozofs, ja viņš neiziet ārpus fenomenoloģijas ietvariem, nevar ietekmēt zinātnisko darbību. Zinātne un filozofija tādējādi, izrādās, ir pretējas un nesavienojamas. Tieši tāpēc nekādu kardinālu zinātņu krīzes pārvarēšanas «recepti» fenomenoloģija nespēj piedāvāt.

Visa fenomenoloģiskā filozofija liecina par Huserla izvirzītās programmas pretrunīgumu. No šāda viedokļa zīmīgs ir notikums Huserla

bērnībā, kuru atstāsta franču fenomenologs E. Levins.⁷⁸ Mazajam Edmundam uzdāvināts kabatas nazis. Puisēns nolēmis padarīt nazi ļoti asu un tikmēr asinājis, kamēr no tā nekas vairs nav palicis pāri. Līdzīgi ir arī ar Huserla fenomenoloģisko metodi, kuru viņš tā arī nespēja saskaņā ar saviem nodomiem un projektiem izmantot visu izvirzīto problēmu analīzē un kas palika lielā mērā programmas līmenī.

Fenomenoloģiskā filozofija savā attīstībā pati ir parādījusi fenomenoloģiskās metodes izmantošanas sfēru un robežas, kuras ir visai šauras. Tā orientēta galvenokārt uz noturīgu un invariantu apziņas struktūru, kura dod iespēju funkcionēt uztverei un citām izziņas formām, analīzi un aprakstišanu. Ar to saistās fenomenoloģijas pamatuzdevums — atklāt priekšmeta jēgu, kuru uztvert traucē dažādi pretrunīgi uzskati, neprecīzi lietoti vārdi, novērtējumi. Patiesai filozofijai, uzsvēra Huserls, jāpēta tikai apziņas organizācijas principi, aprioras, nevēsturiskas «tirās» apziņas struktūras, kuras veido reālā izziņas procesa nosacījumus.

Nobeigumā, novērtējot Huserla sociāli politiskos uzskatus, jāakcentē tas, ka fenomenoloģijas pamatlicējs savas darbības sākumā filozofiju uzskatīja tikai par akadēmisku nodarbošanos un nevēlējās izteikties par sabiedrības un vēstures problēmām, kuras viņu arī īpaši neinteresēja. Taču vēstures gaita darīja savu. Tā cieši skāra Huserla dzīvi: pirmā pasaules kara laikā krita Huserla dēls, viņam pašam

⁷⁸ Sk.: *Husserl E. Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge*, S. XXIV.

savā astotajā gadu desmitā, 1933. gadā, kad pie varas Vācijā nāca nacisti, vajadzēja emigrēt uz Austriju. Nacisms, kā arī 30. gadu kapitālistiskās sabiedrības un kultūras krīze, kuru sāka apzināties daudzi buržuāziskie filozofi, radīja rindu iracionālistisku un pesimistisku koncepciju par sabiedrības attīstības perspektīvām. Tāpēc Huserls, būdams racionālists, bija spiests pretstatīt savu filozofisko pozīciju šiem iracionālistiski pesimistiskajiem strāvojumiem. Huserla ticība prātam, intelektam bija humānistiski ievirzīta. Taču šīs ievirzes galvenais trūkums, kā tas vispār raksturīgs fenomenoloģijai, bija abstraktums un atrautība no dzīves, līdz ar to fenomenoloģija arī nespēja kaut kādā veidā iedarboties uz radušos sociālo situāciju.

Huserla abstrakti humānistiskā koncepcija neapmierina gan no filozofiska, gan no sociāla redzes viedokļa. Filozofisko teoriju nevar reducēt uz abstraktu kultūras vērtību aizstāvēšanu, lai arī cik dziļas un fundamentālas būtu šīs vērtības. Šai sakarībā pareizi ir atzīmēts, ka Huserla mācība neztur konfrontāciju ar sociālajiem procesiem.⁷⁹ Huserla mācība nespēja iziet ārpus liberāli buržuāziskiem ideoloģiskiem ietvariem, jo tā vietā, lai iesaistītos reālos mēģinājumos pārvarēt krīzes situāciju, piedāvāja pašizziņu kā vienīgo līdzekli un atrisinājumu.

Marksisms, atklājot fenomenoloģijas pamatprincipu nepamatotību — tās subjektīvismu, saišu saraušanu ar dabaszinātņu metodoloģiju, sholastiskumu, uzsver arī racionālos

⁷⁹ Sk.: Ойзерман Т. И. К критике феноменологической концепции философии. — Вопросы философии, 1975, № 12, с. 59.

momentus fenomenoloģiskajā filozofijā — asu scientisma un pozitīvisma kritiku, Rietumeiropas kultūras krīzes analīzi, sarežģītu apziņas analīzes problēmu risināšanu. Marksistiskajam fenomenoloģijas novērtējumam nav raksturīga ne nihilistiska to problēmu noliegšana, kuras tika risinātas fenomenoloģijā, ne arī nekritiska fenomenoloģijas ideju asimilācija.

ISA GALVENO TERMINU VĀRDNĪCA⁸⁰

Acīmredzamība (Evidenz, очевидность) — patiesības kritērijs fenomenoloģijā, paredz pilnīgi skaidras un uzskatāmas patiesības sasniegšanas nepieciešamību. Patiesības acīmredzamība — tā ir tās spēja pašatklāties (gan diskursīvai, jēdzieniskai domāšanai, gan intelektuālai intuīcijai), kā rezultātā patiesība parādās visā savā absolūtā un vispārējā nepieciešamībā, īpaši noteiktā pārlicībā. Huserls bieži runā par nepieciešamību sasniegt patiesību kā «*apodiktiski* (neapstrīdami, tādu, kurai pamatā ir loģiska nepieciešamība) *acīmredzamu*» būtību.

Apriori (Apriori, априорный) — klasiskajā filozofijā (I. Kantam u. c.) nozīmē apziņas struktūras un formas, kuras iespējams pētīt neatkarīgi no pieredzes. Huserls piešķir nedaudz citu jēgu šim terminam: kaut arī apriorās apziņas formas ir konstruktīvas attiecībā pret pieredzi — to izveido, organizē un noformē, tomēr tās nevar bez un ārpus pieredzes kļūt acīmredzamas, t. i., pieejamas pētniekam. Šīs formas izpaužas pieredzē, taču bez un ārpus tās nepastāv. Tāpēc Huserls uzskata, ka fenomenoloģija ir mācība par «konkrēto apriori», t. i., par disciplīnu, kurai, analizējot «apziņas dzīvi», ir jāatklāj šīs formas, turklāt pie tām nevar savādāk nokļūt kā tikai šo apziņas mehānismu darbības analīzes rezultātā.

Apziņas plūsma (Bewußtseinstrom; поток сознания) — būtiska apziņas īpašība, spēja būt ne-

⁸⁰ Skaidrojot viena vai otra termina nozīmi, mēs runāsim par to jēgu, kāda šim terminam tiek piešķirta Huserla fenomenoloģijā. Katrs filozofijas termins, kuram ir senas un ilgas lietošanas tradīcijas, fenomenoloģijā iegūst īpašu, specifisku nozīmi.

pārtrauktai un dinamiskai diskrēto apziņas formu elementu (fenomenu) plūsmai; kontinuitātes īpašība dod iespēju runāt par vienu un to pašu apziņu dažādos laika momentos, un tādējādi fenomeni, būtības iegūst spēju pašatklāties, parādīties. Apziņas plūsma ir apziņas pastāvēšanas veids un, tā kā fenomenoloģijā tai tiek piešķirts primārs raksturs, arī esamības forma.

Būtības vērojums (Wesensschau; созерцание сущности) — apziņas stāvoklis, kuru sasniedzot patiesība atklājas izziņas subjektam nepastarpināti un visā savā pilnībā; šis process ir intuitīvs, norisinās refleksijas līmenī, un to var sasniegt, izmantojot fenomenoloģijas izstrādāto analīzes tehniku.

Bez iepriekšējiem pieņēmumiem (Voraussetzungslosigkeit; безпредпосылочность) — fenomenoloģijas prasība sākt izziņas procesu ar pašu apziņas mehānismu izpēti, analīzi, atvirzot otrā plānā iepriekš izstrādāto teoriju, koncepciju studijas. Cieši saistīta ar prasību «Zu den Sachen selbst!» — «Pie pašām lietām!». Šī prasība vienlaikus arī nozīmē pasaules uzskata lomas izziņas procesā noliegšanu.

Dabiskā ievirze (natürliche Einstellung; естественная установка) — ikdienas apziņas raksturojums: naīva ticība ār pasaules pastāvēšanai, nekritiska attieksme pret pasauli un tajā notiekošiem procesiem u. c. Šāda dabiska ievirze ir arī visu dabaszinātņu pamatā. Fenomenoloģijā tiek pastāvīgi pasvītota nepieciešamība to pārvarēt.

Deskripcija (Deskription; дескрипция) — apziņas plūsmas (uztveres, atmiņas, fantāzijas u. c.) aprakstīšana, kā arī pašas patiesības aprakstīšana (atbildot uz jautājumu «kas?»). Galvenais izziņas līdzeklis, sevišķi pirmajā fenomenoloģijas attīstības stadijā (apm. līdz 1913. g.), tāpēc šai laikā tā tiek dēvēta par «deskriptīvo fenomenoloģiju». Deskripcija fenomenoloģijā lielā mērā pretstatīta pierādījumu meklēšanas nepieciešamībai.

Dotība (Gegebenheit; данность) — tās saturs fenomenoloģijā ir jautājums par īpašu acīmredzamības sasniegšanas veidu patiesības izziņas procesā, kas likvidē visas šaubas par patiesības objektīvo saturu. Viss, ko mēs redzam dabiskajā ievirzē, nav dots stingrā fenomenoloģiskā nozīmē. Dotība ir tāda acīmredzamība, pie kuras izziņas subjektam vēl jā-

nonāk, un to palīdz veikt tehnisku procedūru kopums, ko izstrādājusi fenomenoloģija. Turklāt fenomenoloģijā tiek īpaši pasvītots, ka pat tādos gadījumos, ja apziņa nav tiešs analīzes priekšmets, jebkurai problēmai jātiek pētītai caur tās «dotību» apziņai.

Dzīves pasaule (Lebenswelt; жизненный мир) — sākotnējo acīmredzamību sfēra, kura ir pamatā cilvēka ikdienas eksistencei un veido izšķirošos dzīves nosacījumus (centrālais termins vēlinajos Huserla darbos).

Eidētika — mācība par «tīrām būtībām» vai apziņas parādību ideālajām formām, kuras tiek aplūkotas neatkarīgi no empīriskās īstenības (kā objektīvās, priekšmetiskās, tā arī psiholoģiskās).

Eidētiskā abstrakcija (eidetische Abstraktion; эйдетическая абстракция) (no grieķu «eidos» — veids, forma, būtība) — darbības process, kura gaitā fenomenologs, analizējot kādu atsevišķu, nebūtisku apziņas stāvokli, nokļūst pie šī paša apziņas procesa vispārīgo, nepieciešamo būtisko likumsakarību apzināšanās. Eidētiskā abstrakcija vērsta uz viena vai otra apziņas procesa būtības atklāšanu, tā ir spēja ieraudzīt tos apziņas dzīves strukturālos elementus, kas veido tās nepieciešamos nosacījumus. «Ideācija» — cits šī procesa nosaukums.

EPOCHĒ (no sengrieķu val., burtiski — apstāšanās, aizturēšanās, pārtraukšana) — atsacīšanās no spriedumiem par ārpasauli, atbrīvošanās no visa, kas nav apziņa, kā rezultātā pētniekam jāšāk apzināties apziņu kā vienīgo analīzes objektu. Fenomenoloģiskās redukcijas pirmais solis, bet bieži lietots kā sinonīms visam fenomenoloģiskās redukcijas procesam.

Fenomens (Phänomen; феномен) (no sengrieķu phainomenon, burtiski — tas, kas parādās) — diskrēta, sevī noslēgta, pašpietiekama, tālāk nereducējama un neatvasināma garīga apziņas izpausmes forma vai strukturāla vienība. Fenomeni nes sevī būtību, un to plūsmu neiespējami aprakstīt no ārpusēs, bet var tikai pārdzīvot, saplūstot ar tiem intelektuālās intuīcijas procesā. Fenomenu svarīga īpašība — spēja atklāt pašiem sevi, parādīt. Fenomenoloģijas uzdevums ir sasniegt tādu izziņas procesa līmeni, kad apziņas plūsma atklājas kā fenomenu plūsma.

Fenomenoloģija (Phänomenologie; феноменология) — mācība par fenomeniem, kā arī par ceļu (tehnisku paņēmieni kopumu), kas ejams pētniekam, lai nokļūtu pie fenomeniem kā būtībām; pēdējo apzīmē arī ar terminu «fenomenoloģiskā metode».

Fenomenoloģiskā redukcija (phänomenologische Reduktion; феноменологическая редукция) — Husserla izstrādāts paņēmieni kopums, ar kura palīdzību pētniekam jānokļūst pie «tīrās apziņas» kā fenomenu plūsmas. Tās procesā tiek pārvarēta dabiskā ievirze, atsakoties no spriedumiem par ār pasauli un tās pastāvēšanu, kā arī pati apziņa atbrīvota no dažādiem nebūtiskiem elementiem (nejaušiem priekšstatiem, kultūras noslāņojumiem u. c.) un empīriskiem raksturojumiem.

Intencionalitāte (Intentionalität; интенциональность) (no latīņu intentio, burtiski — tieksme) — jēdziens, kas raksturo apziņas virzību uz objektu, īpatnēju domāšanas akta un priekšmeta saistību. Intencionalitāte tiek uzskatīta par apziņas specifisku īpatnību, īpatnību, kas izsaka tās būtību. Vēlāk Husserls ievieš «funkcionējošās intencionalitātes» jēdzienu, kuram jāizsaka apziņas dzīves dinamika; un proti — tās īpašība pastāvīgi «iziet ārpus saviem ietvariem», tos pārāugt. Apziņas darbība, nemitīgi «pārāugot savu horizontu», t. i., redzes lauku, aktīvi konstituē savu priekšmetu. Priekšmets tiek saprasts kā neatņemama intencionālā pārdzīvojuma sastāvdaļa.

Konstituēšana (Konstitution; конституирование) (no latīņu constitutio — noteikšana, nodibināšana) — termins, kas apzīmē procesu, kurā apziņa nevis pasīvi uztver pasauli, bet aktīvi to atveido (pārrada) sevī. Konstituēšanas procesā izpaužas apziņas aktivitāte, tās produktīvais (ne reproduktīvais) raksturs. Tas nenozīmē, ka pasauli subjekts rada burtiskā nozīmē, — domāts process, kurā šī pasaule veidojas subjektam kā viņa pasaule, dzīves telpa u. c., citiem vārdiem, šajā procesā tiek savienots subjekts ar pasauli.

Pārdzīvojums (Erlebnis; переживание) — tuvs terminam «pieredze» un apzīmē visu daudzveidīgo, aktīvo, produktīvo apziņas «dzīvi».

Refleksija (Reflektion; рефлексия) (no latīņu reflexio — apcere, pārdomas, personisko domu un pār-

dzīvojumu analīze) — cilvēka darbības forma, kas vērsta uz pašizziņu, savas garīgās pasaules izziņu (doma par domu, pārdzīvojumu, jūtām u. c.). Huserls īpaši izdala refleksiju starp tiro pārdzīvojumu formām un piešķir tai universālu metodoloģisku nozīmi, funkciju: pati fenomenoloģija ir iespējama tikai tāpēc, ka subjektam piemīt šī spēja. Tikai refleksijas rezultātā pārdzīvojumi var kļūt tīri, skaidri. Refleksija ir apziņas izziņas metodes nosaukums.

Transcendentāls (transzendental; трансцендентальный) (no latīņu transcendens — tāds, kas kāpj pāri, pārsniedz robežas) — Huserla fenomenoloģijā pretstats reālajam un attiecas uz tām apziņas formām un struktūrām, kuras «paliek pāri», kad veikta fenomenoloģiskā redukcija. Transcendentālās formas ir būtiskas, aprioras un nepieciešamas, tās nevar neņemt vērā apziņas analīzē, vēl vairāk: tās pašas nosaka apziņas dzīvi. Huserls tāpēc dēvē savu fenomenoloģiju par transcendentālo ideālismu. Transcendentālās formas pēc būtības veido fenomenoloģiskās analīzes priekšmetu.

Transcendence (Transzendenz; трансценденция) — apzīmējums apziņas dinamiskai dzīvei un norāda uz apziņas vienu no pašām būtiskākām īpašībām: pastāvīgi «iziet ārpus saviem ietvariem», zināmām noteiksmēm, pārsniegt aktuālo horizontu, paplašināt to lauku, kas atrodas apziņas redzeslokā; pasvītrot apziņas konkrēto, laicisko un, vēlāk, arī vēsturisko raksturu kā neatņemamu tās īpašību.

Transcendentālais Es (transzendente Ich; трансцендентальное Я) vai Ego (lat. es) — pasaules attiecību centrs, kā arī nosacījums, kas nodrošina apziņas plūsmas vienību, viena apziņas stāvokļa saistību ar citu (ļauj runāt galarezultātā par cilvēku kā vienu un to pašu personu). Šim «Es» piemīt pretrunīga daba: no vienas puses, tas ir «mūžīgs» un tā struktūras ir aprioras (tīra identitāte Es=Es), no otras — «Es» aktuāli pastāv tikai apziņas dzīvē, pieredzē, izpaužas tajā, saistot to vienotā veselā. «Transcendentālais Es» ir visu objektīvāciju avots un fenomenoloģisko pētījumu patiesais priekšmets, tāpēc Huserls bieži dēvēja fenomenoloģiju par «egoloģiju». To atklāj, pateicoties fenomenoloģiskajai redukcijai, kad «reālais Es» (reāla persona) tiek atbrīvots no visiem empīriskiem (ne-

jaušiem un nebūtiskiem) raksturojumiem. Pēc būtības, no Huserla viedokļa, «reālais Es» ir «transcendentālā Es» objektivācija vai izpausmes forma un strukturalizējoša, organizējoša vienība (pirmais attiecas pret otro kā mūžīgais pret laicisko). «Transcendentālais Es», būdams visu pasaules būtiskāko saišu reprezentants un avots, ļauj pētniekam pašizziņas ceļā, kas īpaši tiek akcentēts fenomenoloģijā, nonākt arī pie pasaules būtisko struktūru atklāšanas (kā vēsturē, tā arī visā īstenībā). Cita ceļa iespējamība fenomenoloģijā tiek noliegta.

SATURS

Ievads. Fenomenoloģijas vieta mūsdienu buržuāziskajā filozofijā	3
I. nodaļa. Fenomenoloģijas vispārīgs raksturojums	12
II nodaļa. Fenomenoloģijas rašanās. E. Huserla darba «Loģiskie pētījumi» galvenās idejas	30
III nodaļa. Transcendentāli fenomenoloģiskā ideālisma principi un pamatkategorijas . . .	42
1. Mācība par apziņu kā fenomenu plūsmu	46
2. Mācība par intencionalitāti	52
3. Mācība par apziņas konstituējošām spējām	55
4. Mācība par laiku kā apziņas struktūru . .	57
IV nodaļa. «Cita Es» (intersubjektivitātes) problēmas fenomenoloģiskais risinājums	62
V nodaļa. Sociāli ētiskā problemātika fenomenoloģijā	73
1. Patiesības ētika	73
2. Mācība par «dzīves pasauli»	77
Nobeigums. Fenomenoloģija: iecere un rezultāts .	83
Isa galveno terminu vārdnīca	87

Андрис Аугустович Рубенис
ФЕНОМЕНОЛОГИЯ

Издательство «Авотс» Рига 1983

На латышском языке

Художник А. Дразниекс

ИБ № 813

A. Rubenis

FENOMENOLOĢIJA

Redaktore I. Zirne.

Mākslinieciskais redaktors E. Garkēvičs.

Tehniskā redaktore L. Ambaine.

Korektore B. Vārpa.

Nodota salikšanai 21.07.82. Parakstīta iespiešanai 27.12.82. JT 14551. Formāts 70×90/32. Tipogrāfijas papīrs № 1. Literatūras garnitūra. Augstspiedums. 3,51 uzsk. iespiedl.; 4,83 uzsk. kr. nov., 3,85 izdevn. l. Metiens 1200 eks. Pasūt. № 1202-4. Cena 15 kap. Izdevniecība «Avots», 226047 Rīgā, Padomju bulv. 24. Izdevn. № 686/Sp-486. Iespiesta Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas tipogrāfijā «Čiņa», 226011 Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40.

Rubenis A.

Ru 034 Fenomenoloģija. — R.: Avots, 1983. — 93 lpp.

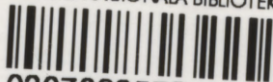
Grāmatā no marksistiski leņiniskām pozīcijām aplūkots viens no visizplatītākajiem un ietekmīgākajiem virzieniem mūsdienu buržuāziskajā filozofijā — fenomenoloģijā. Autors galvenokārt ir pievērsies fenomenoloģijas pamatlicēja E. Huserla filozofisko uzskatu analīzei un mēģinājis iespējami saprotamāk atklāt šī vācu filozofa sarežģīto terminu saturu, paredzot grāmatu tiem, kas interesējas par filozofijas vēsturi. 1. izdevums.

R $\frac{10506-686}{M803(11)-83}$ 12.83.0302020300

IFB
87.3c02

Kontroleksemplārs

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0307093572

15 kap.